

บทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน¹

อาแว มะแส²

ณรงค์ นิมิวิเศษ³

Abstract

Self-immunity is a main component the philosophy of sufficiency economy that any development effort following its principles should achieve. In rural development, self-immunity should be reached at both household and community levels and they should be correlated in order to endeavor sustainable development. Nevertheless, there has been a shortage of studies explaining the role of community in promoting self-immunity that pursues sustainable development. This research aimed therefore at finding evidences which explain this issue by adopting a documentary investigation technique combining with selecting of 5 rural community cases for further analysis. Findings reveal that self-immunity appears as community abilities to solve problems faced by community members in various dimensions which are possible through the process of developing several collective activities based on local resources and wisdoms. These groups are operated in a form that allows for members' engagement which promotes community strengthening in both economic and social aspects as well as enhances community resource conservation. Additionally network development that connects with other communities with common interests and concerned agencies is also observed. Diversification of collective activities together with networking helps reduce negative impacts that may emerge in the future through risk distribution and possible help from networks.

บทคัดย่อ

การมีภูมิคุ้มกันเป็นองค์ประกอบหลักที่การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงควรบรรลุ ในการพัฒนาชุมชนภูมิคุ้มกันควรมีขึ้นทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนในแต่ละชุมชน ซึ่งทั้งสองระดับนี้ควรจะสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจึงจะสร้างความหลังให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนา แต่ที่ผ่านมายังขาดการศึกษาที่อธิบายถึงบทบาทของชุมชนในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีเป้าหมายที่จะค้นหาคำตอบที่จะอธิบายเรื่องนี้ ด้วยการศึกษารายละเอียดจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากหลากหลายแหล่ง รวมทั้งการเลือกชุมชนชนบทที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาจำนวน 5 ชุมชนเป็นกรณีศึกษา ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า การมีภูมิคุ้มกันสะท้อนออกมาในรูปของการที่ชุมชนสามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่คนในชุมชนประสบในหลากหลายมิติ ด้วยการมีกิจกรรมต่างๆ ที่พัฒนาอย่างเป็นกระบวนการบนฐานของทรัพยากรและภูมิปัญญาในท้องถิ่น การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปในรูปแบบที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างผูกพันกันของสมาชิก อันส่งผลให้เสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม

¹ งานวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² Ph.D., ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

³ ศศ.ม. (การบริหารพัฒนาสังคม), นักวิจัยอิสระ

รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความสนใจร่วมกัน และกับหน่วยงานภายนอก ความหลากหลายของกิจกรรมกลุ่มและการมีเครือข่ายเชื่อมโยงช่วยลดผลกระทบต่างๆ ที่อาจจะเกิดตามมาในอนาคต ด้วยการกระจายความเสี่ยงและการช่วยเหลือจากเครือข่าย

1 บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของการพัฒนา ประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้ง ประเทศไทย ทั้งนี้เพราะประชากร ส่วนใหญ่ ในประเทศไทยอาศัยอยู่เป็นชุมชนในชนบท ทั้งนี้สามารถ เห็นได้ ทั้งในเชิงกายภาพจากการที่มีการสร้างบ้านเรือนอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม เป็นหย่อมในอาณาบริเวณเดียวกัน และในทางสังคมที่มักจะมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างสมาชิก โดยสะท้อนออกมาในรูปของการ เป็นญาติพี่น้องกัน มีการพึ่งพาช่วยเหลือกัน และการแลกเปลี่ยน สิ่งของที่มีค่าเป็นต่อการดำรงชีพ ระหว่างกันในลักษณะของความสัมพันธ์ต่างตอบแทน (Reciprocal Relationship) การร่วมใช้ และจัดการทรัพยากรบางอย่าง ในรูปแบบของทรัพย์สินร่วม (Common Property Resources) และการมีศูนย์รวมในการทำกิจกรรมร่วมกัน (Collective Action) ตามความเชื่อและประเพณีของแต่ละท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ (อาแว มะแสะ, 2554; Ostrom, 2000; Mathie & Cunningham, 2003) ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ ให้สามารถพัฒนาที่บูรณาการหลายมิติได้อย่างสมดุล รวมทั้งมีการจัดการทรัพยากรต่างๆ ให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถดำรงชีพอย่างมั่นคงและ ยั่งยืน อุดมการณ์การพัฒนาลักษณะดังกล่าวนี้เป็นที่แสวงหาอย่างมากภายใต้สภาวะการณ์ที่เศรษฐกิจและสังคมของโลกมีความอ่อนไหว ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากระบอบทุนนิยมที่เน้นการขยายการผลิตโตทางเศรษฐกิจบนหลักการของการแข่งขันระหว่างปัจเจกเพื่อสร้างความมั่งคั่งของตนซึ่งเชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดความมั่งคั่งของชาติ แต่ไม่ได้คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างคนที่กำลังต่างกัน และผลกระทบทางลบอื่นๆ ที่เป็นพวงจากการแข่งขันเพื่อเกิดการผลิตรที่มีกำไรสูงสุด แต่กลับทำลายความสมดุลทางธรรมชาติและสังคม ในภาวะการณ์ที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศรวมทั้งสื่อต่างไปอย่างทั่วถึง ได้ส่งผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ของวิถีชีวิต แบบชุมชนชนบท ในประเทศไทยอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา การแผ่ขยายของกระแสโลกาภิวัตน์กระตุ้นให้คนในชุมชนต้องปรับการผลิตตามแนวทางการผลิตสมัยใหม่ และการบริโภคที่มุ่งตอบสนองความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่สะดวกสบายและมีความทันสมัยตามค่านิยมที่ถูกกระตุ้นให้เปลี่ยนไป (Baker, 2003; Green, 2005) การปรับการผลิตและการบริโภคนี้หากไม่ได้ผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบคอบและมีเหตุผลย่อมมีความเสี่ยงไม่น้อยที่จะนำพา ให้ครัวเรือนในชุมชนชนบทต้องประสบปัญหาในการดำรงชีวิต อันเนื่องมาจากความไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่าย นอกจากนี้ระบบการผลิตสมัยใหม่ที่เน้น การแข่งขันกันโดยมุ่งให้มีประสิทธิภาพสูงในระดับบุคคลหรือครัวเรือนยังผลักดันให้ความเป็นปัจเจกเพิ่มสูงขึ้น สมาชิกชุมชน จึงมักจะ มีความเห็นแก่ตัวและต่างคนต่างอยู่มากขึ้น (แสงจันทร์ แสนสุภา และคณะ, 2550) อันอาจจะส่งผลกระทบต่อ ให้ลดความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันได้ การเปลี่ยนแปลงในทิศทางนี้ แม้จะเกิดผลดีต่อการสร้างความมั่งคั่งของบางครัวเรือน แต่ก็มิใช่ข้อเสียด้านการลดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของสมาชิก ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพึ่งตนเองระดับชุมชน และการเสริมพลังในการพัฒนา โดยการทำกิจกรรมร่วมที่เอื้อประโยชน์ต่อ การอยู่ร่วมกันเป็น กลุ่มและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างกัน (อาแว มะแสะ, 2554 และ อาแว มะแสะ, 2555) เป็นที่ทราบกันดีว่า มักจะเป็นการยากที่จะหยุดยั้งกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ให้รุกเข้าไปในชุมชนชนบท ข้อเท็จจริงที่พบเห็นเป็นที่ประจักษ์ในประเทศไทยในปัจจุบันคือ ระบบการผลิตสมัยใหม่และวิถีการดำเนินชีวิตที่นิยมความสะดวกสบายได้รุกเข้าไปยังชุมชนชนบทอย่างต่อเนื่อง ทำให้ครัวเรือนชนบท ต้องปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้คล้ายคลึงกับครัวเรือนในเมืองมากขึ้น ชุมชนเองก็ได้พยายามเลื่อนระดับ การพัฒนาในด้านต่างๆ สู่ความเป็นเมืองมากขึ้น จนหลายครัวเรือนไม่สามารถหารายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จึงต้องพยายามอย่างหนักในการทำมาหากินเพื่อหารายได้ อันส่งผลให้เวลาในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เคยมีอยู่เดิมลดลง การช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเพื่อส่วนรวมจึงลดลงด้วย ชุมชนชนบทในปัจจุบันส่วนใหญ่จึงมีความอ่อนแอ พึ่งตนเองได้น้อย

จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่ถกเถียงอย่างกว้างขวางว่า จะผลักดันอย่างไรให้ชุมชนชนบทมีพลังที่สามารถพึ่งตนเองได้สูงดังเช่นในอดีตเพราะการที่ชุมชนชนบทอ่อนแอลงจะไม่ใช่ผลดีต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม ด้วย หน่วยงานภาค รัฐและหน่วยงาน อื่นๆ ที่สนใจงานพัฒนาต่างๆ

ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะหากปล่อยให้การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้เกิดขึ้นโดยไม่มีเตรียมการรองรับและป้องกันผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ ความเสี่ยงก็จะมีตามมา ซึ่งที่ผ่านมา รัฐบาลได้มีความพยายามในเชิงนโยบาย ด้วยการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบรรจุไว้ในแผนพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นต้นมา พร้อมผลักดันให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องนำนโยบายไปปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันภาคเอกชน ทั้งบริษัทห้างร้านและองค์กรพัฒนาเอกชนบางส่วน ก็ได้มีโครงการและกิจกรรมการพัฒนาตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนได้ผลพอสมควร (อาแว มะแส และณัฐวัชร เฝ้าภู, 2555) นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามแนวทางนี้อย่างต่อเนื่อง โดยการออกแบบการพัฒนาที่บูรณาการทุนด้านต่างๆ ในสังคมมาใช้อย่างเชื่อมโยงให้มากที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

ผลจากการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ได้ร่วมกันผลักดันและดำเนินการ ประสบผลสำเร็จพอสมควรในหลายชุมชน กระจุกกระจายตามภูมิภาคและเขตภูมิสังคมต่างๆ แม้ว่าระดับของการพัฒนา หากนำองค์ประกอบหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 องค์ประกอบ คือ ความพอเพียง การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา อาจจะพบว่ามีความแตกต่างกันบ้างระหว่างชุมชน โดยเฉพาะองค์ประกอบที่สำคัญมากและเป็นตัวที่ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนาชุมชนคือการมีภูมิคุ้มกัน (Self-immunity) เป็นเรื่องที่ควรได้รับความสนใจและผลักดันให้การพัฒนาบรรลุผลอย่างจริงจัง กลับไม่มีรายงานที่แสดงผลด้านนี้ชัดเจนนัก ที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนซึ่งเน้นเรื่อง ภูมิคุ้มกันยังมีน้อยมาก และยังขาดความชัดเจนในประเด็นของเงื่อนไขที่ส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกัน ในชุมชนชนบท รวมทั้งความเชื่อมโยง ระหว่างการสร้างภูมิคุ้มกันกับบริบทของชุมชนด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการศึกษากลุ่มชุมชน ชนบทที่มีบริบทด้านสังคมวัฒนธรรมและ บริบทด้านกายภาพชีวภาพที่แตกต่างกัน เพื่อจะได้ทำความเข้าใจถึงกระบวนการ/ยุทธวิธี และเงื่อนไขของการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนที่มีบริบทต่างกัน

2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาค้นคว้าของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยสามารถแยกเป็นวัตถุประสงค์เฉพาะดังต่อไปนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาการมีภูมิคุ้มกันของสมาชิกชุมชนและเงื่อนไขที่เกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันของสมาชิกชุมชน
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการ/ยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกัน และบทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกัน
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างภูมิคุ้มกันกับบริบททางกายภาพชีวภาพ และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา

3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 ทำให้ทราบและเข้าใจถึงแนวคิด เกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันของสมาชิกชุมชน เงื่อนไขที่เกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกัน กระบวนการ/ ยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกัน และบทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกัน
- 3.2 ทำให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างบริบททางกายภาพชีวภาพและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษากับการสร้างภูมิคุ้มกันของสมาชิกชุมชน
- 3.3 สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันแก่การดำรงชีวิตของสมาชิกชุมชน อันจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน

4 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ในการวิจัยเรื่อง บทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อค้นพบจากงานวิจัย ที่ผ่านมามีที่ เกี่ยวข้องกับภูมิคุ้มกันระดับครัวเรือนและชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และรวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวกับ บทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักขององค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และน่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญของ การพัฒนา ชุมชนไปสู่ความยั่งยืน แล้วนำมาเรียบเรียงภายใต้หัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

แนวคิดที่อธิบายถึงความเป็นชุมชนและลักษณะเด่นของชุมชนมีพัฒนาการในทางวิชาการมายาวนานพอสมควร คำอธิบายแรกๆ ที่ได้รับการกล่าวขานกันมากเป็นของ Ferdinand Tönnies นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันในหนังสือคลาสสิกที่ชื่อ *Gemeinschaft und Gesellschaft* (Community and Society) กล่าวถึงชุมชนว่าเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลตามธรรมชาติ ซึ่งยึดประโยชน์ที่เกิดกับตัวบุคคลที่เป็นผู้นำและกลุ่มมากกว่าหรือเท่ากับประโยชน์ต่อตนเอง มีการจัดระเบียบองค์การตามวิถีชาวบ้าน (Folkways) หรือจารีต (Mores) ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติที่ดีต่อกันและต่อกลุ่มในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำให้เกิดเจตนาารมณ์ร่วมที่ผสมกลมกลืน การรวมกลุ่มลักษณะนี้พบได้ทั้งในระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้าน กลุ่มเพื่อน กลุ่มช่างศิลป์และงานฝีมือ ต่างกับสังคมที่รวมตัวกันด้วยเจตนาารมณ์ที่ยึดเหตุผล (Rational Will) เพื่อให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปได้ ไม่จำเป็นต้องมีความเชื่อร่วมกันและความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรระหว่างกันมากนัก และเน้นประโยชน์ส่วนบุคคลที่ได้จากการรวมกลุ่มเป็นสำคัญ (Tönnies, 1957 อ้างถึงในฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2555) Robert Nisbet นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันได้อธิบายเพิ่มเติมถึงความเป็นชุมชนว่า มีลักษณะที่รวมมนุษย์เข้าไปหมดทั้งตัวในทุกด้านหรือบทบาท ความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชนมีลักษณะที่มีแรงยึดเกาะสูง เป็นความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานอยู่กับคุณธรรมและความปรารถนา ซึ่งแสดงออกมาในรูปของความรัก ความภักดี เกียรติศักดิ์ มิตรภาพ ฯลฯ ที่ดำรงอยู่เป็นเวลานาน (Nisbet, 1970 และ 1970 อ้างถึงใน Hill, 1978) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ของคำว่าชุมชน ศาสตราจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นต้นแบบของความผูกพันไม่ได้เกิดจากการไตร่ตรอง แต่เกิดจากรู้สึกและประสบการณ์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังตั้งข้อสังเกตว่า แม้แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและเมืองดังกล่าวจะมีสาระน่าสนใจมาก แต่เป็นมโนภาพที่เกิดในบริบทของประวัติศาสตร์ตะวันตก ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับมโนภาพความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ชุมชนโดยนัยนี้จึงเป็นภาพการรวมกลุ่มในสมัยก่อนการเป็นสมัยใหม่ ที่มีลักษณะเป็นสังคมในอุดมคติซึ่งอาจจะกำลังสูญสิ้นในกระบวนการเป็นสมัยใหม่ที่เรากำลังหาให้กลับคืนมา ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีมุมมองว่าเป็นเพียงองค์กรประเภทหนึ่งในสังคมชนบทอย่างไรก็ตาม ท่านยังมีความเห็นว่าชุมชนมีลักษณะเป็นสังคมอุดมคติที่ควรรักษาไว้ในสังคมสมัยใหม่ ด้วยการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับลักษณะความเป็นชุมชนในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพื่อจะให้เห็นความเชื่อโยงของมิติต่างๆ อันสามารถที่นำมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเหมาะสมกับสภาวการณ์การพัฒนาไปสู่การเป็นสมัยใหม่อย่างต่อเนื่อง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2555)

4.2 กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนเป็นความพยายามในการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพต่างๆ ภายในแต่ละชุมชน ซึ่ง ค่อย ๆ ก่อตัว ขึ้นมาภายในชุมชน โดยที่ประชาชนในชุมชน ส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมในการค้นหาเรียนรู้ คิด ตัดสินใจ วางแผน และลงมือดำเนินการ เพื่อสนองความต้องการ ของสมาชิกชุมชน ด้วยกำลังความรู้ ความคิด ความสามารถ และทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นหลัก (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2550) ในความพยายามนี้อาจจะต้อง พึ่งพาการสนับสนุนและการช่วยเหลือ บางประการ จากภายนอกชุมชน บ้าง เช่น การสนับสนุนด้านวิชาการและงบประมาณ จากภาครัฐ จากองค์การพัฒนาเอกชน หรือจาก หน่วยงานภาคเอกชนเท่าที่จำเป็น กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชนเป็นกลยุทธ์ในการทำงาน ที่ละเอียดอ่อน และมุ่งให้ชุมชนเกิดการพัฒนาย่างมี ประสิทธิภาพ อย่างเป็นกระบวนการ ที่มีขั้นตอนและต่อเนื่อง เป็นการทำงานกับประชาชน โดยเฉพาอย่างยิ่งประชาชนในชนบท ซึ่งมีมักจะเป็นกลุ่มที่ด้อยโอกาสของประเทศ ดังนั้นถ้าใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน อย่างครบถ้วนกระบวนการ แล้วเชื่อว่าจะ สามารถช่วย ยกระดับการ พัฒนาชุมชน ให้สำเร็จได้ ยิ่งถ้าได้รับการสนับสนุน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ระยะเวลาหนึ่ง จนชุมชนเองมีศักยภาพพอที่จะยืนบนขาของตนเองก่อนที่จะถอนตัวออกไปก็จะยิ่งดี การพัฒนาชุมชน ไม่ว่าจะดำเนินการที่ใดก็ตาม ล้วนมีเป้าหมายร่วมที่เหมือนกันคือพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม ให้ชุมชนสามารถปรับตัวในการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (วิรัช เดียงหงษากุล, 2529)

กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชนที่ถูกตองนั้นควรส่งเสริมให้สมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นผู้ประสบปัญหา ระบุปัญหาเป็นอย่างดี เป็นผู้แก้หรือมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหา นั้น โดยการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Active Participation) ตลอดกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ร่วมคิดและเสนอปัญหา ร่วมหาข้อมูล ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ทำโครงและลงมือดำเนินโครงการ นักสังคมวิทยาและนักพัฒนาชุมชนได้จำแนกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชนไว้หลายขั้นตอน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ จัดลำดับปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผนโครงการพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชน

และการติดตามประเมินผลงานพัฒนาชุมชน (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2550) อย่างไรก็ตาม กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ในแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และส่งผลกระทบต่อกันและกัน ดังนั้นการดำเนินการใน แต่ละ ขั้นตอน จึงต้องมีความรอบคอบ ถูกต้องตามหลักวิชาการ มีการควบคุมติดตามโครงการและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน และความหลากหลายของทรัพยากรในชุมชน

การพัฒนาชุมชนที่ถูกต้องและเหมาะสมจะต้องให้ประชาชนในชุมชน เข้ามามีบทบาทเป็นผู้แก้หรือมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหา โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ตรงกับความต้องการของประชาชน และการปรับตัวในการดำรงชีพให้สามารถพึ่งตนเองได้ ในบริบทที่เป็นอยู่ รวมทั้ง สามารถรองรับต่อผลกระทบต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง ซึ่งปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าแนวทางการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนที่เหมาะสมนั้นต้องเน้นให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนให้มากที่สุด เพราะสมาชิกชุมชนเป็นผู้รู้และเข้าใจปัญหา ได้ดีกว่าคนภายนอก ทั้งยังเป็นผู้ที่ได้รับผลของการพัฒนาโดยตรง (Paul, 1987; Abbot, 1995; Reid, 2000) ทั้งนี้ชุมชนจักต้องอาศัยแนวคิด และตัวแบบในการพัฒนาที่สามารถทำให้ประชาชน สามารถดำรงอยู่ได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนเพื่อให้ก้าวทันต่อ กระแสโลกาภิวัตน์ (Craig, Mayo & Mayo, 2000)

4.3 การพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นโยบายการพัฒนาประเทศไทยตลอดเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่ได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกเมื่อ 50 กว่าปีที่แล้ว ได้เน้นการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคและสร้างความทันสมัยในทางสังคมด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถปรับค่านิยมและพฤติกรรมที่เอื้อต่อการสร้างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้โดยคาดหวังว่าจะส่งผลให้เกิดความมั่งคั่งกระจายทั่วไปยังประชากรทุกกลุ่ม แต่เมื่อเวลาผ่านไปกลับพบว่ามีความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนา ด้านอื่นๆ เกิดขึ้น อันส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนและพื้นที่ที่มีโอกาสในการพัฒนาต่างกัน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเกษตรและพื้นที่ชนบทได้รับผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์หลายประการ เนื่องจากการจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ค่อยสอดคล้องกับสภาพทรัพยากรและวิถีชีวิตของคนที่มีก็จะอยู่กันเป็นชุมชนและดำรงชีพที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ จนทำให้ต้องทบทวนแนวทางการพัฒนาให้ไปสู่ทางเลือกมากขึ้น โดยที่พื้นที่ชนบทและเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในชนบทเป็นเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวทางทางเลือกที่สามารถส่งเสริมให้เกิดการปรับเปลี่ยนที่ดีได้ โดยดำเนินอย่างคู่ขนานกับพัฒนาตามแนวทางการหลักที่ยังคงใช้เป็นแนวทางนำในการพัฒนาระดับมหภาค

ผลจากการทบทวนแนวคิดการพัฒนานี้ทำให้มีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักอีกแนวคิดหนึ่งในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา และได้มีการผลักดันให้หน่วยงานที่ทำงานการพัฒนาในระดับต่างๆ ทำการขับเคลื่อนการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังมีองค์การพัฒนาเอกชนและบริษัทเอกชน บางส่วนน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้กับงานพัฒนาด้วย (อาแว มะแส และณัฏฐ์ ฝาภู , 2555) ผลของการดำเนินการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั้น เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น ในสังคม นักคิด นักพัฒนา ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็เริ่มปฏิบัติอย่างจริงจัง

ความจริงปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนั้นมีสิ่งที่จะเกิดขึ้นในสังคมไทย หากแต่เป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตดั้งเดิม เป็นภูมิปัญญาสมาชิกชุมชนที่ได้เรียนรู้และสั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ก่อนที่จะถูกนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการรุกรานจากกระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามากัดเซาะ และบ่อนทำลายไป ส่งผลให้สภาพทางชีวภาพและสภาพทางสังคมเริ่มเปลี่ยนไปทางที่เสื่อมลง (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2542) รากฐาน ทางความคิด ของเศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาคนในชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ควบคู่ไปกับการจรรโลงรักษาวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้ การพัฒนาคนจะต้องเริ่มต้นด้วยการพัฒนาความคิด และพัฒนาจิตใจให้รู้จักการปรับตัวในการดำรงชีพ รู้จักการพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ แล้วพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อให้มีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต แล้วค่อยๆพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ก้าวหน้าต่อไป ทั้งนี้ต้องมีการการพัฒนาชุมชนควบคู่ไป ด้วย เพราะชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของสังคม การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นที่รวมของคนที่มีวิถีชีวิตเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือประกอบอาชีพร่วมกัน โดยใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเกื้อหนุนให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้และพึ่งพาอาศัยระหว่างกันชุมชนได้ จึงจะนำมาซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนและตรงตามความต้องการ

พื้นฐานที่แท้จริงของคนในชุมชน (วิชัย รูปขำดี, 2551) นอกจากนี้ การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบแผนที่ดี หรือ ที่เรียกว่าวัฒนธรรมชุมชน และมีการปรับเปลี่ยนยกระดับต่อยอดจากเดิมให้ก้าวหน้า น่าจะเป็นการสร้างความทันสมัยอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องลอกแบบของสังคมตะวันตก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2555)

4.4 แนวคิดการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การมีภูมิคุ้มกันใน ตัวที่ดีใน ชุมชนนั้น เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับพลังของชุมชนและความเหมาะสมของความหลากหลายทางกายภาพและชีวภาพของชุมชน การพึ่งพาตนเอง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการต่อยอดภูมิปัญญาในชุมชนซึ่ง เป็นรากฐานที่สำคัญของวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ดดยที่วิถีชีวิตของคนอาจจะแตกต่างกันได้ระหว่างชุมชนและพื้นที่ การพัฒนาที่เหมาะสมกับคนในชุมชนควรเป็นการ มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ได้ให้ความหมาย ของการ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีว่า หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่ ทั้งนี้ พิพัฒนา ยอดพฤติกการ (2550) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เป็น การจัดองค์ประกอบของการดำเนินงาน ให้มีสภาพพร้อมรองรับต่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น การมี ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี จึงเป็นการเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยความไม่ประมาท ครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและภายนอก ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมชาติที่ อาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลันโดย ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้

4.4.1 หลักในการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็งสามารถอยู่รอดและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างมั่นคง ต้องเข้าใจที่มาของการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ส่งผลกระทบอย่างไร และที่สำคัญต้องมีการ สร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้ใน 4 ด้าน ดังนี้ (เกษม วัฒนชัย, 2549)

1) ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจหรือภูมิคุ้มกันทางการเงิน สามารถสร้างได้ด้วยการจัดระบบการใช้จ่ายเงินตามอัตภาพและความจำเป็นไม่สร้างหนี้สินที่ไม่ทำให้เกิดรายได้ มีการประหยัด อดออมไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือในภายภาคหน้า โดยอาจทำ “บัญชีรายรับรายจ่ายของตนเองและครอบครัว ” เพื่อเป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน ทำให้เห็นสถานะการเงินที่แท้จริงและใช้จ่ายด้วยความรอบคอบ หลักการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินนั้นต้องคำนึงถึง (1) ความประหยัด เป็นการใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่ใช่ตระหนี่ถี่เหนียว การจะใช้จ่ายจะมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับอัตภาพของตนเองจากรายได้ที่สุจริตและไม่ไปคดโกงรับสินบนหรือเบียดเบียนให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน (2) ความมีเหตุมีผล เป็นการตัดสินใจใช้จ่ายอย่างมีสติ ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์หรือกฎกติกาต่างๆ ในสังคมด้วย เช่น การจ่ายภาษีตามกฎหมาย การจ่ายเงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนาหรือวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เป็นต้น

2) ภูมิคุ้มกันทางสังคม สร้างได้ด้วยการเสริมสร้างความรู้ -รัก-สามัคคีตั้งแต่ระดับครอบครัว ขึ้นมา โดยสมาชิกของสังคมต้อง รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเมตตากรุณา ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความคิด มีความศรัทธาในเพื่อนมนุษย์และหลักธรรมของแต่ละศาสนา มีความปรารถนาให้เกิดสันติสุขภายในครอบครัว องค์กร สถาบัน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ขณะเดียวกันต้องมีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรม ด้วยการรู้เท่าทันและสามารถหลีกเลี่ยงจากอบายมุขต่างๆ ได้ ใช้ชีวิตด้วยความสมถะเรียบง่าย ไม่สร้างเงื่อนไขชีวิตให้ซับซ้อนวุ่นวายมากเกินไปจนนำไปสู่ความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยและสร้างปัญหาหรือความยากลำบากให้ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ และใช้ชีวิตด้วยความสันโดษ ด้วยการใช้ชีวิตด้วยความพอ พอในสิ่งที่มี พอในสิ่งที่ได้ และพอใจกับผลของการกระทำที่ได้ทำอย่างเต็มที่แล้วด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและความเพียรพยายาม

3) ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม สร้างได้ด้วยการติดตาม และรู้เท่าทันผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้การเคลื่อนไหลของวัฒนธรรมข้ามชาติเป็นไปอย่างรวดเร็วผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ โดยเฉพาะการลอกเลียนแบบคนดังในสื่อบันเทิงและผลกระทบทางลบจากวัฒนธรรมเสมือนจริงในโลกโซเชียล เพื่อป้องกันมิให้ถูกรุกรานทางวัฒนธรรมอย่างไร้ทิศทาง ตกเป็นเหยื่อในการแสพและบริโภคสิ่งที่ไม่ดี ละเลยและขาดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ จนนำไปสู่ความอ่อนแอทางวัฒนธรรมในที่สด

4) ภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม สร้างได้ ด้วยการ ส่งเสริมให้ ตระหนักถึงคุณค่าของ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพ เสริมสร้างนิสัยรักษ์สิ่งแวดล้อม และสร้าง ทักษะในการติดตามเฝ้าระวัง ดูแล อนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทให้คงความอุดม สมบูรณ์ในระยะยาว พร้อมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยการ ไม่ประพฤติปฏิบัติตนที่จะทำ ให้ เกิดมลภาวะเป็นพิษหรือทำลายสิ่งแวดล้อม

4.4.2 ระดับของการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

การ สร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ความเสี่ยงที่เข้ามากระทบ ชุมชนโดยฉับพลันนั้นสามารถทำให้ ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ทันที่ โดยมีหลักคิดและหลักปฏิบัติสำหรับคนทุกคน เพื่อให้สามารถ ช่วยเหลือตัวเองได้ อย่างสมดุลและมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน ดังต่อไปนี้ (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

1) การสร้างภูมิคุ้มกันระดับครอบครัว การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ใน ระดับ ครอบครัวต้องพัฒนาครอบครัวให้ปลอดภัยจากหนี้สินและมีฐานะดีขึ้นอย่างน้อยในระดับพอกินพอใช้ แล้วจึงพัฒนา ต่อเนื่องให้เป็นครอบครัวอยู่ดีกินดีในที่สุด ทั้งนี้ ต้องเริ่มต้นจากการรู้จักจัดการแผนการเงินของตนเองและ ครอบครัว มีการประหยัดอดออม มีเหตุมีผล ไม่ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นหรือใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินอัตรภาพที่เป็นอยู่ มีการปลูกฝังนิสัยประหยัด สร้างวินัยรักการออมและมีทักษะในการจัดการทางการเงินตั้งแต่วัยเด็ก

2) การ สร้างภูมิคุ้มกัน ในระดับโรงเรียน ด้วยการ ดำเนินการให้ผู้บริหาร โรงเรียน นำหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของโรงเรียน จัดการเรียนการสอนไว้ใน สารการเรียนรู้ทั้ง 8 สาร พร้อมทั้งใช้เป็นคู่มือในการพัฒนานักเรียนทั้งด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตรและ กิจกรรมแนะแนว ในขณะเดียวกัน ในโรงเรียนควรมีความรู้ รัก สามัคคี โดยทุกคนมีคุณธรรม ไม่ทะเลาะเบาะ แว้งกัน ปลอดภัยจากอบายมุขและยาเสพติดเป็นโรงเรียนสีขาวที่ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นอกจากนี้ ต้อง สอนเด็กให้ตระหนักถึงคุณค่าของสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ให้มีภาคภูมิใจในความเป็น ไทย มีความผูกพันและพร้อมที่จะเสียสละต่อแผ่นดินไทย

3) การ สร้างภูมิคุ้มกัน ในระดับชุมชน คนในชุมชนต้อง มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนด เป้าหมายการพัฒนาชุมชนร่วมกัน วางแผนแก้ไขปัญหา และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมค่าใช้จ่ายของคนในชุมชน เสียใหม่ โดยเริ่มจากการสำรวจฐานะการเงินของตนเองและครอบครัวด้วยการทำบัญชีรายรับรายจ่ายหรือบัญชี คริวเรือน เพื่อจะได้รู้รายจ่ายที่จำเป็นและไม่จำเป็น ต่อจากนั้น จึงวางแผนลด ละ เลิกรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง เอาเงินส่วนนั้นไปทยอยใช้หนี้ที่ติดค้างอยู่ และแบ่งปันบางส่วนเก็บออมไว้ ควบคู่ไปกับการทำอาชีพเสริมเพื่อหา รายได้เพิ่ม เช่น รวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชนด้วยการใช้ทุนทรัพยากรและทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่ โดยมีการ ติดตามความต้องการและความเคลื่อนไหวของตลาดอย่างใกล้ชิด ในขณะเดียวกัน คนในชุมชนต้องร่วมกัน สืบสวนวิเคราะห์สถานะของชุมชนในรอบด้าน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมศีลธรรม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ให้เข้มแข็งด้วย เช่น การฟื้นฟูคุณธรรมของคนในชุมชน การร่วมแรงร่วมใจอนุรักษ์เขตชุมชนวัฒนธรรมอัน ดั้งเดิมของท้องถิ่น การดูแลเฝ้าระวังทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4.5 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Concept)

ที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเชื่อมโยงกับความล้มเหลวของการพัฒนาแบบเดิมที่เน้นด้าน เศรษฐกิจเป็นหลัก แต่นำมาซึ่งผลกระทบทางด้านอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งต่อสิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ของมนุษย์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงได้เสนอแนวคิดการพัฒนาที่คำนึง ไม่เพียงแต่การสร้างเติบโตทางเศรษฐกิจ เท่านั้น แต่ต้องไม่สร้างปัญหาต่อสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ของมนุษย์ เพื่อให้ผลของการพัฒนาสามารถ ตอบสนองความต้องการของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคต

ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงแรกเริ่มของการนำเสนอแนวคิดนี้ปรากฏในรายงานชื่อ Our Common Future หรือที่รู้จักในชื่อ “The Brundtland Report” ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง วิถี การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นหลัง ในการ ตอบสนองความต้องการของพวกเขา” (World Commission on Environment and Development, 1987) หรือ อาจจะถูกกล่าวได้ว่า เป็นวิถีการพัฒนาที่ไม่ได้มุ่งเพียงแต่ผลตอบแทนที่ดีในระยะสั้น แต่ต้องให้ความสำคัญกับผลที่ จะเกิดขึ้นในระยะยาว หรือคนรุ่นต่อไปด้วย

ต่อมา แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้มีการตีความเพื่อประยุกต์ใช้กันอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิด พัฒนาการของแนวคิดเป็นหลายกระแส ได้แก่ (สฤณี อาชวานันทกุล, 2551)

1) มีความเท่าเทียมกัน (Equity) และความยุติธรรม (Fairness) เป็นประเด็นสำคัญที่การพัฒนาอย่างยั่งยืนอยากตอบสนองความต้องการของคนจนและประชากรผู้ด้อยโอกาส เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้วสังคมต้องการความเท่าเทียมกันและความยุติธรรม แต่ระบบเศรษฐกิจและนโยบายสาธารณะที่เป็นอยู่ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการต่างๆ ทำให้มีผลกระทบทางลบต่อคนบางกลุ่ม การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ยากถ้าเราละเลยผลกระทบจากการกระทำต่อคนในโลกที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ดังนั้นความเท่าเทียมกันและความยุติธรรมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของนิยามการพัฒนายั่งยืน

2) มุมมองระยะยาว (Long-term View) ภายใต้หลัก ของความรอบคอบ (Precautionary Principle) ที่ผ่านมา การวางแผนของภาครัฐส่วนใหญ่มองระยะเวลาเพียง 3-5 ปีเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอ สำหรับแนวคิดการพัฒนายั่งยืน มีผู้เชี่ยวชาญบางคนเสนอมุมมองว่า トラバドที่คนรุ่นหนึ่งคิดถึงคนรุ่นต่อไป นั้นหมายถึงว่า ในการจะพัฒนาเรื่องใดก็ตาม ควรวางแผนให้ยาวขึ้นให้มากที่สุด อย่างน้อยให้นึกถึงคนรุ่นต่อไป และเป็นอย่างน้อยอย่างต่อเนื่อง

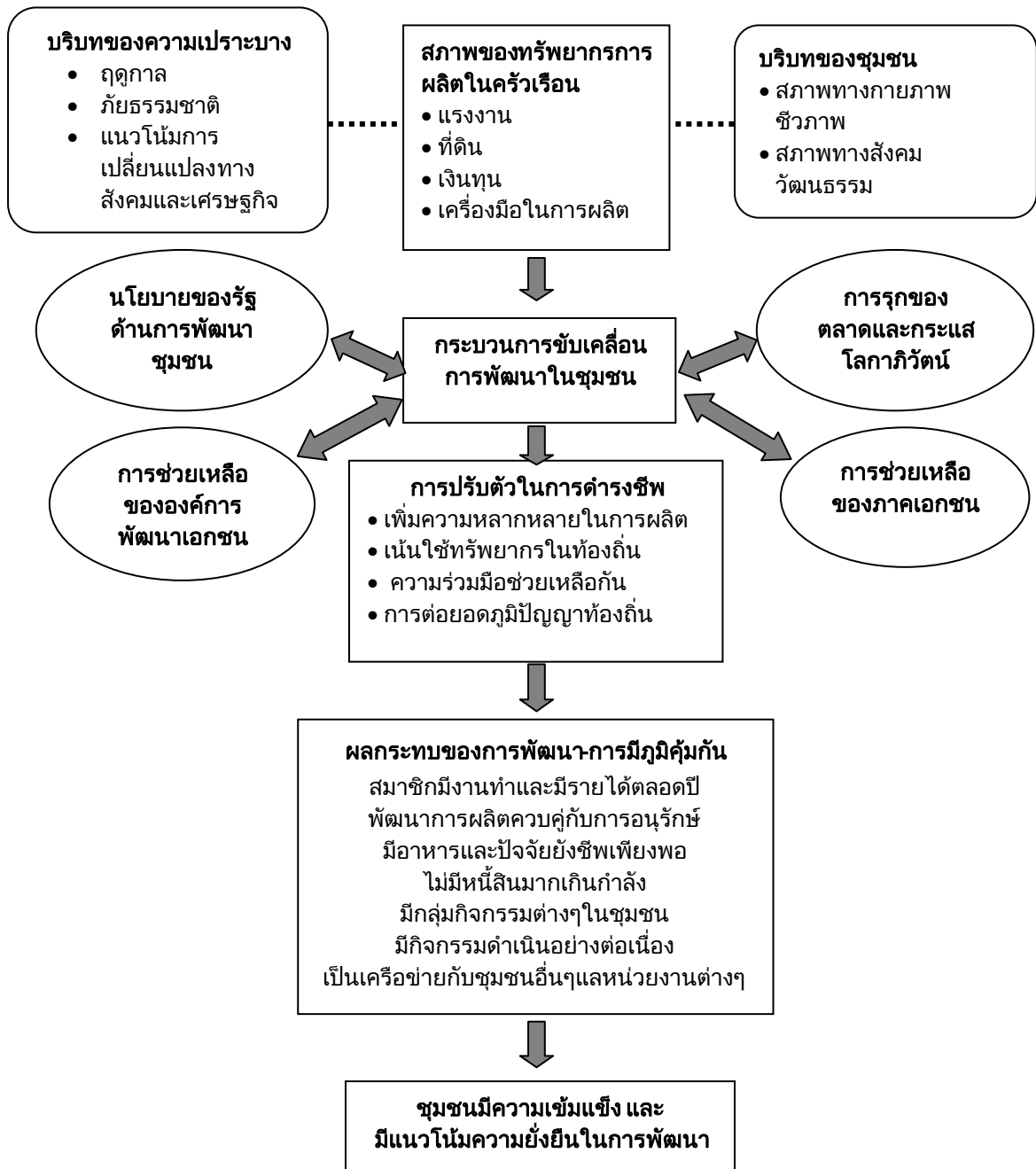
3) การคิดแบบเป็นระบบ (Systems Thinking) หมายถึง การคิดที่ต้องอาศัยความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม กิจกรรมทั้งหมดที่มนุษย์ดำเนินการ ในแต่ละด้านเป็นเพียงส่วนเล็กๆเดียวของระบบธรรมชาติที่ใหญ่ยิ่งกว่า การเข้าใจให้ถูกต้องว่าระบบที่เดินด้วยน้ำมือมนุษย์ทั้งหมดนั้นอยู่ภายในระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า จะช่วยให้ออกแบบการพัฒนาที่สร้างความสัมพันธ์อย่างยั่งยืนกับสิ่งแวดล้อม สำหรับระดับของการพัฒนาและผู้ที่จะรับผิดชอบในการร่วมผลักดันให้เกิดการพัฒนายั่งยืน แนวทางที่ควรจะเป็น คือ ควรทำทุกระดับ ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ระดับชาติ จนถึงระดับท้องถิ่นและชุมชน ทั้งนี้ในระดับท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ควรมีความบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนายั่งยืน

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) ในการดำเนินการ โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยที่สร้างขึ้นมาจากแนวคิดต่างๆ ที่ได้ ศึกษามา แล้วนำมาประยุกต์และบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่อเป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้นในการดำเนินการวิจัยนี้ ดังเสนอในภาพที่ 1 กรอบแนวคิดนี้สามารถอธิบายโดยสังเขปได้ว่า การทำความเข้าใจเรื่องภูมิคุ้มกันควรเริ่มพิจารณาในระดับครัวเรือนก่อน โดยดูจากสภาพของทรัพยากรการผลิตเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนเป็นหลัก อย่างไรก็ตามความสำเร็จในการผลิตเพื่อการดำรงชีพของแต่ละครัวเรือนในชุมชนโดยยังเกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชนโดยรวม และบริบทของความเปราะบางที่อาจจะสร้างข้อจำกัด บริบททั้งสองส่วนนี้เป็นสิ่งที่ควบคุมยากในระยะสั้น จึงถือเป็นเงื่อนไขแวดล้อมที่ครัวเรือนต้องเผชิญอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ แต่ต้องหาทางปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกัน หรือหาทางป้องกันผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากสภาพที่เป็นข้อจำกัด การพัฒนาเพื่อให้อาจสร้างภูมิคุ้มกันจึงไม่เพียงแต่ต้องยกระดับการผลิตเพื่อการดำรงชีพของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น แต่ควรจะมีการขับเคลื่อนอย่างเป็นกระบวนการในระดับชุมชนด้วย เพราะความพยายามในระดับครัวเรือนอาจจะมีข้อจำกัดหรืออุปสรรคบางประการ ที่ต้องอาศัยการรวมพลังในการฟันฝ่าให้หลุดไปได้ และกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับชุมชนมักจะมีโอกาสได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากภาคส่วนต่างๆที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพัฒนา การสนับสนุนที่เหมาะสมจากภาคส่วนดังกล่าวจะยิ่งส่งเสริมให้เกิดพลังมากขึ้นในการขับเคลื่อนการพัฒนา จนสามารถเสริมปัจจัยบางประการที่ช่วยให้ครัวเรือนปรับตัวยกระดับการผลิตและสร้างกลไกระดับชุมชนที่ช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้มีมากขึ้นได้ และหากมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาจจะมีการขยายความสัมพันธ์ไปยังชุมชนอื่นๆ ผ่านเวทีที่จัดให้มีขึ้น จนกลายเป็นเครือข่ายที่ช่วยเสริมภูมิคุ้มกันได้อีกชั้นหนึ่ง

6. วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกรูปแบบการวิจัยเอกสาร (Documentary Study) ในการศึกษา เนื่องจากเห็นว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์การพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีเนื้อหาเชื่อมโยงกับการสร้างภูมิคุ้มกันจำนวนมากจากหลายพื้นที่ กระจุกตัวกระจายอยู่ในรูปของเอกสารประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นงานวิจัยชุมชน บทความ ข้อมูลชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนา รวมทั้งข่าวสารที่มีการเสนอตามสื่อต่างๆ และทางอินเทอร์เน็ต แต่ยังไม่มีการรวบรวมและสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ กอปรกับผู้วิจัยมีเวลาที่จำกัด จึงตัดสินใจเลือกดำเนินการตามรูปแบบนี้ แทนที่การศึกษาภาคสนาม ซึ่งต้องใช้เวลาและงบประมาณมาก



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

6.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล การรวบรวมข้อมูลทำด้วยการค้นหาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่สามารถเข้าถึงได้จากฐานข้อมูลและตัวเอกสาร เอกสารที่ค้นหามีทั้งที่อยู่ในรูปเอกสารสิ่งพิมพ์ (Printed Documents) และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Documents) จากแหล่งต่างๆ ทั้งที่เป็นห้องสมุดและจากเว็บไซต์ การสืบค้นข้อมูลทำโดยการกำหนดคำหลัก (Keywords) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา โดยเริ่มต้นด้วย 3 คำ คือคำว่า ภูมิคุ้มกันชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง โดยผสมคำเหล่านี้ในการค้นหา หลังจากนั้นเมื่อพบข้อมูลจำนวนหนึ่งแล้วแต่ยังขาด

ความชัดเจน จึงได้เพิ่มคำค้นเฉพาะอีกจนได้ข้อมูลที่น่าพอใจ คำค้นเฉพาะที่ใช้มีทั้งคำกลางๆ เช่น หมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ เป็นต้น หลังจากนั้นมีการกำหนดภูมิภาคเพิ่มเติม เพื่อให้หาได้ข้อมูลของแต่ละภูมิภาค ตามด้วยการเพิ่มชื่อหมู่บ้านที่น่าสนใจเพื่อหาข้อมูลในรายละเอียดเพิ่มเติมของหมู่บ้านที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้ ดำเนินการแบบนี้ซ้ำหลายครั้งจนได้ข้อมูลในปริมาณที่น่าพอใจ และสุดท้ายได้ทำการคัดเลือกหมู่บ้านเป็น กรณีศึกษาของแต่ละภูมิภาค

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ตามหัวข้อ หรือประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ รวมทั้ง มีการตั้ง ประเด็นใหม่ๆ ที่พบในระหว่างการรวบรวมข้อมูล หลังจากนั้น จึงนำข้อมูลที่ได้ มาทำความเข้าใจกับความหมายของแต่ละหัวข้อหรือประเด็น ทำการ สังเคราะห์ หา ความสอดคล้องของ ความหมาย ด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) รวมทั้งมีการสรุปตีความควบคู่ ไปด้วย หลังจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ และกับบริบทของแต่ละชุมชนหรือ พื้นที่ แล้วนำมาสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytical Induction) โดยอิงแนวคิดต่างๆ ที่มีอยู่ รวมทั้งการอธิบาย เหตุผลเชิงตรรกะ (Logical Reasoning) ที่อิงกับบริบทของแต่ละชุมชน หรือพื้นที่

7 ผลการศึกษา

ผลการศึกษา สามารถนำเสนอเป็นหัวข้อต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ ในวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังต่อไปนี้

7.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ชุมชนที่เลือกศึกษามีทั้งหมด 5 ชุมชน กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านบัว ในจังหวัดพะเยา 2) ชุมชนวังตะกอก ในจังหวัดชุมพร 3) ชุมชนบ้านตาแยง จังหวัดอุบลราชธานี 4) ชุมชนบ้านจำรุง จังหวัดระยอง และ 5) ชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนที่พัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประสบผลสำเร็จ จนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งโดดเด่นในแต่ละภูมิภาค กรณีของชุมชนเกาะยาวน้อย ผู้วิจัยได้ตัดสินใจเลือกเพิ่มเป็นกรณีพิเศษเพิ่มเติมในภาคใต้ เนื่องจากมีลักษณะเป็นชุมชนชายฝั่ง ที่มีรูปแบบการพัฒนาที่น่าสนใจมาก

7.1.1 ชุมชนบ้านบัว (ดอกบัว) ชุมชนบ้านดอกบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา เดิมทีพื้นที่ในชุมชนบ้านดอกบัวเป็นพื้นที่ที่ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ ต่อมาก็กุ่มคนจากชุมชนใกล้เคียงได้อพยพมาตั้งบ้านเรือน โดยเริ่มจาก 2 ครัวเรือน แล้วขยายเพิ่มเรื่อยๆ จนกลายเป็นหมู่บ้านที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ลาดเอียงเชิงเขา มีลำน้ำไหลผ่าน และมีอ่างเก็บน้ำอยู่ในบริเวณใกล้เคียง 2 แห่ง จึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะแก่การทำการเกษตร ปัจจุบันบ้านดอกบัวมีประชากร 763 คน จำนวน 215 ครัวเรือน

ประชาชนส่วนใหญ่ของบ้านบัวประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ทั้งการ ทำนา ทำสวน ปลูกหญ้า เลี้ยงสัตว์ และอาชีพหัตถกรรมจักสาน โดยมีกลุ่มอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่เป็น อาชีพที่ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านมีรายได้จากอาชีพนี้เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ครัวเรือนที่สนใจและหันมาทำการจักสานแข่งเป็นอาชีพเสริมทำรายได้ให้ กับครอบครัวมากขึ้นกว่าเดิมผลิตภัณฑ์ของชาวบ้าน มีดังนี้ ข้าว กล้วยแพงโกส่า ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ (แข่ง) ผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา

คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้ที่อพยพรุ่นบุกเบิก มีความสัมพันธ์ แบบเครือญาติ พี่พาคออาศัย ซึ่งกันและกันสูง และรู้จักกันหมดทุกครัวเรือน คนในชุมชน นับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยพบการตั้งศาลพระภูมิไว้เป็นที่ปกปักษ์รักษาครอบครัวของ แต่ละบ้าน ทางด้านโอกาสทางการศึกษาชาวบ้านได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อเป็นเหมือนกับคนล้านนาทั่วไป นอกจากนี้ ในชุมชนยังมีการดูแลช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส และคนประสบปัญหา โดยการจัดสวัสดิการจากกองทุนต่าง ๆ และคนภายในชุมชน ซึ่งจากคนในชุมชนบ้านโดนไฟไหม้ ทุกคนจะช่วยกันบริจาคสิ่งของและก่อสร้างบ้านจนแล้วเสร็จภายในวันเดียว และในชุมชนการดูแลผู้ด้อยโอกาสในสังคมโดยการนำเงินปันผลของกลุ่มต่างๆ จัดเป็นสวัสดิการให้กับคนด้อยโอกาสในชุมชนอีกด้วย

ชุมชนบ้านดอกบัวมีการปรับเปลี่ยนการพัฒนาในหลายๆ อย่างไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อบริหารการจัดการทรัพยากรและพัฒนาชุมชน ในรูปของคณะกรรมการของกลุ่มต่างๆ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ การเกษตร ด้วยศักยภาพของชุมชนที่มีสภาพภูมิอากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จึงมีการทำการเกษตรที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก ทำได้ผลดีเพราะ มีน้ำเพียงพอ มีการนำเอาแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ให้เกิดประโยชน์ มีการปรับเปลี่ยน วิธีการผลิตเพื่อ ลดต้นทุนด้วยการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี ประกอบกับชุมชนมีการเลี้ยงวัวเกือบทุกครัวเรือน จึงมีมูลวัวในปริมาณที่

มากพอสำหรับการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ มีกลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง การเลี้ยงโคขุน ซึ่งมีการเลี้ยงเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีมูลวัวมาก จึงได้นำมูลวัวมาทำแก๊สหุงต้มชีวภาพ อีกทั้งยังมี กลุ่มเครื่องจักรสานจากไม้และผักตบชวาด้วย

7.1.2 ชุมชนวังตะกอก ชุมชนวังตะกอก ตั้งอยู่ในตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ริมถนนเพชร-เกษมห่างจากที่ว่าการอำเภอหลังสวน ประมาณ 5 กิโลเมตร พื้นที่บริเวณที่ตั้งของชุมชนเดิมเป็นตลาดวังตะกอก ต่อมาได้มีการย้ายตลาดไปอยู่ท่าตันโต ซึ่ง ปัจจุบันคือตลาดหลังสวน ที่หน้าวัดมีพื้นที่หัวค้งน้ำเป็นวังวนมีน้ำไหลเชี่ยว ลึกมาก และบริเวณตลิ่งมีต้นกอใหญ่ขึ้นอยู่หนึ่งต้นก็เลยเรียกวังตะกอก จนตราบนทุกวันนี้ ที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับพื้นที่ป่า มีการแบ่งพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์จำนวน 4,000 ไร่ และพื้นที่ป่าสาธารณะที่ชาวบ้านร่วมกันปลูกต้นไม้ จำนวน 420 ไร่ และพื้นที่ป่าซึ่งใช้เป็นที่ทำกินอีกจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันชุมชนวังตะกอก แบ่งการปกครองออกเป็น 13 หมู่บ้าน มีประชากรรวมประมาณ 11,000 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นประมาณ 1,600 ครัวเรือน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

สมาชิกในชุมชนวังตะกอกมีอาชีพที่หลากหลาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนปาล์ม และสวนผลไม้ นอกจากนี้ยังมีการทำนา ปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ โดยในระยะแรกเป็นการทำการเกษตรตามวิธีการผลิตสมัยใหม่ ที่เน้นการปลูกพืชเดี่ยว มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกันอย่างกว้างขวาง และมีการพื้นที่ปลูกรุกเข้าไปในป่า จนมีปัญหาตามมามากมาย ต่อมาในระยะหลังได้มีการเป็นการทำการเกษตรแบบผสมผสาน อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาชีพ เพื่อให้คนในชุมชนมีความอยู่ดี ซึ่ง ผู้นำชุมชนมีแนวคิดที่ว่า “ชาวบ้านควรจะมีสวัสดิการที่ดี เช่นเดียวกับคนที่ทำงานราชการ หรือองค์กรต่างๆ ” จึงได้พยายามส่งเสริมให้มีกิจกรรมต่างๆ เป็นรากฐานสำคัญของการจัด “สวัสดิการชุมชน” ขึ้นอย่างเป็นแบบแผนที่ชุมชนเลือกและทำเอง ให้ครอบคลุมวงจรชีวิต คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยเริ่มจากการทำกองทุนการจัดการศพขึ้นก่อน และขยายกิจกรรมออกไป จนในปัจจุบันมีกลุ่มกิจกรรมที่สร้างเสริมสวัสดิการชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมี ทุกหมู่บ้าน ธนาคารต้นไม้ ศูนย์เรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มปลูกผักสวนครัว กลุ่มเลี้ยงหมูโรงสีชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมด้านการพัฒนาอีกมากมายที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เช่น กิจกรรมการปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะและในพื้นที่ทำกินของแต่ละคน กิจกรรมการสร้างบ้านให้กับผู้ด้อยโอกาส และโครงการทำความจริงให้ปรากฏ ซึ่งเป็นการนำผลกระทบของการบุกรุกป่ามานำเสนอต่อชุมชน โดยการสำรวจพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม และสร้างความสามัคคีในชุมชน

7.1.3 ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนบ้านตำแย ตั้งอยู่ในตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้านตำแยอพยพมาจากบ้านโนนคือ เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว เพื่อหนีสภาพความแห้งแล้งไม่เหมาะแก่การทำการเกษตร เพาะปลูกพืชผล และไม่สามารถขยาย พื้นที่หมู่บ้านได้อีก พื้นที่ บริเวณที่ตั้งชุมชนในปัจจุบันเป็นที่ราบลุ่ม สลับกับเนินเขา และมีแหล่งน้ำ อุดมสมบูรณ์ จึงเหมาะแก่การทำการเกษตร ปัจจุบันมีบ้านเรือนในชุมชนรวมทั้งสิ้น 134 ครัวเรือน มีประชากรรวม 618 คน ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

ประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนบ้านตำแย ประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยอาชีพหลักคือการทำนา นอกจากนี้แล้วประชาชนในชุมชนยังประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อผลิตไว้บริโภคเอง และจำหน่ายเพื่อก่อให้เกิดรายได้แก่ครอบครัวของตน ได้แก่ การค้าขาย การเลี้ยงสัตว์ การตัดเย็บเสื้อผ้า การจักสาน และการทอผ้า มีแรงงานบางส่วนไปทำงานในอุตสาหกรรมก่อสร้าง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังนิยมปลูกไม้ยืนต้น พืชสวนครัวและพืชสมุนไพร บริเวณชุมชน บริเวณวัด โรงเรียน และตามคันทนา อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ อันเป็นการส่งเสริมอาชีพในชุมชน ได้แก่ กลุ่มอาชีพทอผ้า กลุ่มอาชีพสตรีทำขนม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า ความหลากหลายของอาชีพ และการมีกลุ่มพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้ที่เพียงพอ ไม่เดือดร้อน แล้วยังส่งผลให้มีการใช้ชีวิตแบบพอเพียง สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเป็นระบบ

7.1.4 ชุมชนบ้านจำรุง ชุมชนบ้านจำรุง ตั้งอยู่ใน ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 150 ปี บรรพบุรุษของชาวบ้านจำรุงอพยพมาจากทางแถบชายทะเลบริเวณใกล้เคียง เพื่อหาที่อยู่อาศัยอันอุดมสมบูรณ์ ลักษณะของพื้นที่ตั้งชุมชนเดิมเป็นป่าดิบชื้น ต่อมาทชมีการหักร้างถางพงเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ทำกิน ด้วยสภาพพื้นที่ บริเวณนี้มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังตลอดทั้งปี และมีที่ดอน

บางส่วน จึงเหมาะแก่การทำนา ทำไร่สวน ปลูกไม้ผล และ ปลูกยางพารา ปัจจุบันในชุมชนบ้านจำรุงมีจำนวนครัวเรือนอาศัยอยู่ 161 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งหมดยกกว่า 600 คน ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านจำรุงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ด้วยการทำสวนยางพาราและปลูกไม้ผลเป็นหลัก มีการทำนา และการประมงบ้างเล็กน้อย โดยในอดีตมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างกว้างขวาง และชาวบ้านประสบปัญหาหนี้สินมากมาย แต่ปัจจุบันมีผู้หันมาทำไร่นาสวนผสมมากขึ้น โดยมีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน ทั้งไม้ผล พืชผัก และพืชสมุนไพร ควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์น้ำ โดยไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มีการน้อมรับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จอย่างสูง ต่อมีการพัฒนาระดับด้วยการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้เพิ่ม ควบคู่กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม และเป็นปัญหาต่อการพัฒนา ปัจจุบัน ชุมชนบ้านจำรุงได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอก ที่ใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดระยอง นำประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติการจริงของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มารวบรวมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักเดินทางที่สนใจงานแบบชาวบ้าน ทั้งรูปแบบการทำงาน แนวคิดแบบเต็มๆ ใช้การทำงานแนวราบ สร้างความเสมอภาคด้วยวิถี ของตนเอง นำพาชีวิตของกลุ่มคนตัวเล็กๆ ไปสู่ความมั่นคงด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ ที่มหาวิทยาลัยบ้านนอก โดยมีแกนนำกลุ่มกิจกรรมและภาคีพัฒนาอื่นๆ เข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ จึงเกิดชุดความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่หายไปถูกพลิกขึ้นมา ชุมชนมีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอยู่ที่ “การฟื้นฟูทรัพยากร คน ดิน น้ำ ป่า” โดยทุกเรื่องสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ทั้งหมด 24 กลุ่มและองค์กร สร้างความสุขความมั่นคงแห่งชีวิต ให้กับคนในพื้นที่ และมีการจัดการความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยทุนทางสังคมของชุมชน

กลุ่มกิจกรรมที่น่าสนใจและเรียนรู้ของชุมชนบ้านจำรุง ได้แก่ กลุ่มธนาคารขยะ กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มเกษตรพื้นบ้านปลอดสารเคมี กลุ่มโฮมสเตย์ และการท่องเที่ยว ร้านค้าพอเพียง วิสาหกิจรวมซื้อรวมขายยางพารา กลุ่มแปรรูปผลผลิต กลุ่มธนาคารปูแสม กลุ่มตีเม็ดกรีดยางพารา กลุ่มธนาคารชุมชน กลุ่มรักษาวัดนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

7.1.5 ชุมชนเกาะยาวน้อย ชุมชนเกาะยาวน้อยครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล ของตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา เป็นชุมชนเก่าแก่มียุคกว่า 200 ปี พื้นที่ที่ตั้งชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะขนาดประมาณ 46.4 ตร.กม. ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาทอดยาวตลอดแนวเหนือใต้ บริเวณรอบเกาะมีที่ราบชายฝั่งหาดทรายสวยงาม เหมาะแก่การท่องเที่ยว ปัจจุบันมีประชากรประมาณ 5,000 คน เป็นประชากรแฝงประมาณ 1,500 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,800 ครัวเรือน จำนวน 7 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 98 นับถือศาสนาอิสลาม

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของตำบลเกาะยาวน้อย ที่เป็นเกาะอยู่กลางทะเล และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาทอดยาวตามแนวเหนือใต้ ทางตะวันออกมีที่ราบริมชายฝั่งทะเล และยังมีที่ราบตามหุบเขา ซึ่งประชาชนใช้ทำการเกษตร เช่น ทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนมะม่วงหิมพานต์ สวนชายฝั่งรอบเกาะเหมาะแก่การประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ จำนวนมาก การมีชายหาดที่สวยงามอีกทั้งยังเป็น พื้นที่ที่มีความสงบและปลอดภัยสูง ในปัจจุบันได้กลายเป็น สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ แห่งหนึ่งของภาคใต้ ที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนประสบผลสำเร็จสูง

ปัจจุบันมีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นหลายกลุ่มที่มีส่วนส่งเสริมกิจกรรมต่างให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของสมาชิกชุมชน กลุ่มกิจกรรมที่โดดเด่นได้แก่ กลุ่มภูมิปัญญาเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เนื่องจากคนเกาะยาวมีอาชีพประมง บรรพบุรุษได้คิดค้นเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น การทำโป๊ะน้ำตื้น การทำลอบตักปลาการท่าตะกร้าไว้ใส่สัตว์น้ำ เทคนิคการผูกอวนที่สอดคล้องกับการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด การดูแลสิ่งแวดล้อม การฟังเสียงนกร้อง ซึ่งชาวประมงพื้นบ้าน ใช้ในการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังมี ชมรมชาวประมงพื้นบ้านเกาะยาวน้อยกลุ่มแม่บ้านทำผ้าบาติก ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่างๆ อีกหลายกลุ่ม ซึ่งล้วนแต่มีความเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรประมงและการท่องเที่ยว ที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญในชุมชน

7.2 ภูมิคุ้มกันและกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันของสมาชิกในชุมชนและของชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ทั้ง 5 ชุมชน สามารถอธิบายฐานคิด ที่มา และสาระสำคัญของอุดมการณ์ในการพัฒนาชุมชนที่ส่งผลทำให้เกิดการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและเกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนได้ดังนี้

7.2.1 ภูมิคุ้มกันของสมาชิกในชุมชนบ้านบัว

1) วิถีชีวิตดั้งเดิมและปัญหาที่ประสบในชุมชนบ้านบัว เริ่มตั้งแต่การก่อเกิดชุมชน การทำมาหากินในยุคเริ่มแรกของสมาชิกชุมชนบ้านบัว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ปลูกหญ้า เลี้ยงสัตว์ และมีอาชีพเสริมนอกฤดูกาลทำนา คือ การทำหัตถกรรมจักสานแข่งไม้ไผ่ สุ่มไก่ ออกจำหน่าย เมื่อทำกันมากขึ้น ทำให้ขายไม่ได้มากเท่าที่ควร ด้วยจุดนี้เองคนในชุมชนจึงได้หันมาร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานขึ้น และได้ออกจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานแพร่หลายไปนอกชุมชน สร้างรายได้เพิ่มแก่สมาชิก ให้สามารถยกระดับความเป็นอยู่ จนกลายเป็นหมู่บ้านนักพัฒนา หมู่บ้านพึ่งพาตนเอง และเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ในที่สุด

ชีวิตความเป็นอยู่ในทางสังคมเป็นการอยู่ร่วมกันแบบชุมชนล้นนาทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่อยู่กันแบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโสกว่าให้เป็นผู้นำ เพราะถือว่ามีความรู้และประสบการณ์ชีวิตมากกว่าคนรุ่นหลังๆ ทำให้ชาวบ้านเชื่อฟังและยำเกรง มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะต้นไม้ เมื่อมีการตัดนำไปใช้จะมี และมีการปลูกทดแทนกลับคืนสู่ชุมชน ยึดหลักความพอดีไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่นในชุมชน

2) การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านบัว ชุมชนบ้านดอกบัวได้ดำเนินการส่งสมาชิกเข้าร่วมฝึกอบรมพัฒนาความรู้ต่าง ๆ ที่มีประโยชน์สำหรับการประกอบอาชีพจากหน่วยงานราชการ และนำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

จุดเปลี่ยนที่สำคัญเริ่มจากการวางแผนการใช้จ่าย โดย การรวมกลุ่มการจัดทำบัญชีครัวเรือน และมีการส่งเสริมให้มีความประหยัด และมีการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งพยายามจัดตั้งกลุ่ม และทำโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาอาชีพและ ช่วยเหลือคนในชุมชนยามเดือดร้อน เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน เป็นต้น มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดและรอบคอบ ได้แก่ การผลิตแก๊สชีวภาพใช้เอง การปลูกป่าชุมชน การจัดการขยะ โดยการคัดแยกขยะ อนุรักษ์ลดการใช้ถุงพลาสติก นอกจากนี้ยังมีมีการผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพ จากมูลวัวที่มีการเลี้ยงกันมาก เพื่อลดต้นทุนการผลิตและช่วยในการรักษาคุณภาพดิน และลดรายจ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมีได้เป็นจำนวนมาก มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานของ สมาชิกและบุคคลทั่วไป รวมถึงการสนับสนุนให้คนในชุมชนดูแลเรื่องสุขภาพ ด้วยการจัดลานออกกำลังกาย เพื่อให้คนในชุมชนมีสุขภาพแข็งแรง ในขณะเดียวกัน คนในชุมชนยังได้ร่วมมือและช่วยเหลือแบ่งปันกันภายในชุมชน โดยร่วมกันจัดกิจกรรมเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมแข่งขันกีฬาในหมู่บ้านทุกปี มีการส่งเสริมและพัฒนาวัด มีอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือส่วนรวมด้วยจิตอาสาโดยไม่หวังค่าตอบแทน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. ชรบ. สตบ. อปพร. กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ เพื่อให้โครงการนี้เป็นต้นแบบในการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม และที่แสดงถึงคุณธรรมชัดเจน

การที่ชุมชน มีการร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องและเห็นผลเป็นรูปธรรม ทำให้ชุมชนบ้านดอกบัวได้รับการรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ มากมาย เช่น หมู่บ้านหลักนักพัฒนาเป็นชุมชนที่ชนะเลิศตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น กลุ่มจักสานแข่ง ของชุมชน ได้รับรางวัลรองชนะเลิศประเภทกลุ่มอาชีพดีเด่นตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น และได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” และเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบของจังหวัดพะเยาด้วย

3) เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัว ของชุมชนบ้านบัว เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัวของชุมชนบ้านดอกบัว มาจากการที่เป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถพึ่งตนเองได้ โดยอาศัยฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่เดิม การพัฒนาอาชีพที่หลากหลายบนบานของทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกในการพัฒนา ซึ่ง เห็นได้จากการที่ ทุกครัวเรือนมีการปลูกผักสวนครัว ผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง เลี้ยงปลา ไร่กินแต่ละครัวเรือน ที่เหลือจากการบริโภค นำแบ่งปันให้เพื่อนบ้านและจำหน่ายบ้าง อันเป็นการรักษาส่วนที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ดี ทำให้ประชาชนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ การส่งเสริม การเลี้ยงวัว และทำเป็น โคขุน ด้วยการตั้ง กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง และกลุ่มการเลี้ยงโคขุน ทำให้สามารถ เลี้ยงเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีการ นำมูลวัวมาทำแก๊สหุงต้มชีวภาพ เป็นการ

ยกระดับการผลิตให้สูงขึ้นและปรับการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และยังคงลดรายจ่ายของครัวเรือน เพราะทุกครัวเรือนใช้แก๊สชีวภาพในการหุงต้ม นอกจากนี้ยังมีการทำปุ๋ยชีวภาพและการทำจุลินทรีย์จากหน่อกล้วย นำมา เป็นปุ๋ยสำหรับใช้ในการเกษตร อีกทั้งยัง ยังมีการสร้างรายได้ด้วยการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพที่หลากหลายต่อยอดจากภูมิปัญญา เช่น การจักสานแข่ง สุ่มไก่ โดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน คือมีไม้ไผ่รวก ซึ่งไม่เพียงแต่ไว้ใช้และจำหน่ายในหมู่บ้านตำบลเดียวกันเท่านั้น แต่ยังส่งจำหน่ายไปยังพื้นที่อื่นอีกด้วย ซึ่งต่อมามีการ รวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก โดยขยายไปยังชุมชนอื่นๆ เป็นเครือข่ายกับหมู่บ้าน/ตำบลที่ใกล้เคียง ตลอดจนมีการพัฒนาเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดพะเยา ที่มีชื่อเสียงและทำรายได้ให้กับครัวเรือนเป็นอย่างดี รวมทั้งมีการทำกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับ หรือพัฒนาต่อยอดจากกิจกรรมเหล่านี้ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นการยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความหลากหลาย อันจะช่วยลดความเสี่ยงในการดำรงชีพอีกด้วย

7.2.2 ภูมิคุ้มกันของสมาชิกชุมชนวังตะกอก

1) วิถีชีวิตดั้งเดิมและปัญหาที่ประสบใน ชุมชนวังตะกอก เดิมทีชุมชนชาววังตะกอก ดำรงชีพด้วยการทำการเกษตร และอาศัยทรัพยากรจากพื้นที่ป่ามาอย่างยาวนาน แต่ต่อมา ต้องประสบกับปัญหาทางสังคม จากการก้าวกระโดดเข้าสู่การพัฒนาสมัยใหม่สู่สังคมเมือง ส่งผลให้เกิดความอ่อนแอทางของสังคมจากภัยร้ายที่เข้ามา ทั้งจากยาเสพติด ม้าปืนรับจ้าง การรุกรานกว่านซื้อที่ดินของนายทุน การสร้างมลพิษจากการขยายตัวของตลาดและชุมชนเมือง รวมถึงภัยการเมืองที่ระบบการเมืองที่แตกแยกของสังคมใหญ่ได้ เข้าแทรกในระดับ ตำบล จนผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน ตกตะลึง กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในช่วงชีวิตพวกเขา แต่ชุมชนวังตะกอก ได้พยายามสร้างความเข้มแข็งด้วยการไม่หวั่นไหวกับกระแสบริโภคนิยม แต่กลับผลักดันงานพัฒนาทางเลือกของผู้นำ คือ นายประวิทย์ ภูมีระวี หรือ “ก้านันเควิต” ที่มีบทบาทสำคัญมาก ในการกระตุ้นและส่งเสริม ให้เกิดความร่วมมือของคนในตำบล ด้วยความพยายามพัฒนา พื้นที่สีเขียวขึ้น จากการริเริ่มในพื้นที่ของ ตนเองก่อน แล้วขยาย ไปสู่การปลูกต้นไม้ทั่วทุกพื้นที่ว่างของตำบล อันเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งในปัจจุบัน

2) การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนวังตะกอก

ชุมชนวังตะกอกเริ่มมีจุดยืนหนักแน่น และมั่นคงในการคิดที่จะวางแผนการจัดการชุมชนที่มีเป้าหมายอยู่ที่ตำบล โดยคนในทุกลำดับเป็นศูนย์กลาง และเป็นเจ้าของชุมชน ดังนั้นแกนนำในตำบล จึงได้ดำเนินการหาแนวทางในการต่อสู้ กับภัยคุกคามชุมชน ท่ามกลางความเชื่อวรากของกระแสทุนนิยม ขวางความเชื่อหลักของสังคมการเมืองปัจจุบัน เนื่องจากระบบการคิด การผลิต การเมือง ระบบการวางแผน และระบบการป้องกันตนเองของสังคมชาววังตะกอกในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่หนักหนาสาหัส เนื่องจากเป็น ชุมชนชายขอบเมือง และต่อเนื่องจากป่าเขา ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นดินแดนที่มั่วสุมของภัยร้ายทั้งหลาย ในปี 2541 แกนนำชุมชนได้เริ่มรณรงค์เรื่อง “ปลูกป่า คืนชีวิตให้แผ่นดิน” เนื่องจากมีปัญหาการขอเช่าที่ดินวัดสมทรเพชรดาราม ดดยคนนอกชุมชน เพื่อปลูกผักในฤดูแล้ง จึงแก้ปัญหาโดยอนุญาตให้ผู้เช่าปลูกผักได้ต่อไป แต่ต้องช่วยดูแลต้นไม้ที่ชาวบ้านในตำบลปลูก ไว้ในปีแรก ซึ่งได้มีการปลูก ไม้ตะเคียนในพื้นที่ 7 ไร่ รอบพื้นที่วัด ในตอนแรก มีทั้งคนเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่เมื่อทำไปได้ 3 ปี ผู้เช่าที่ปลูกผักก็หันมาช่วยกันปลูกต้นไม้จนเต็มพื้นที่ ปี 2551 ต่อมาจึงทำการ รณรงค์เรื่อง “ทำความจริงให้ปรากฏ” เป็นการนำผลกระทบของการรุกป่ามานำเสนอต่อชุมชน โดยการให้คนในชุมชนสำรวจป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และพบว่ามีผู้รุกป่า 340 ราย จึงมีการตรวจสอบสภาพพื้นที่และทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม รวมทั้งผลักดันให้ สร้างเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นรูปแบบของการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน ด้วยการสร้างข้อตกลงที่ได้มาจากการประชุมประชาคมตำบลร่วมกัน

ในปัจจุบันการได้มีการแก้ไขปัญหา เรื่องที่ดินทำกิน โดยการจัดการเรื่องที่ดินอย่างไม่ต้องรอมือกฎหมาย ซึ่งก้านันเควิตและแกนนำได้ต่อสู้เพื่อเอาที่สาธารณะ ที่ประชาชนใช้ร่วมกัน อยู่แล้วมาจัดสรรให้คนยาก คนจน คนด้อยโอกาส จัดการออกหนังสือรับรองการถือครอง แก่ประชาชนที่ถือครอง อยู่แล้วให้มีความมั่นคง ทำการแก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ ด้วยการจัดทำขอบเขตและกำหนดจุดตายจุดเป็นว่านี่คือ “ประกาศิต” หรือข้อกำหนด ที่ใครจะละเมิดมิได้ นอกจากนี้ยังแก้ปัญหาคืออื่น ๆ อีก เช่นปัญหาการใช้ ปุ๋ยเคมีและสารเคมีด้วย การทำแผนชีวิตชุมชน ซึ่งนำไปสู่การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จาก มูลสัตว์ นำหมัก ขุยมะพร้าว กากปาล์ม และวัสดุธรรมชาติอื่นๆที่หาได้ในท้องถิ่น ได้ปีละหลายร้อยตัน อันพลิกผัน ช่วยลดต้นทุน ด้านนี้ถึงร้อยละ 90 ปัญหาขาดแคลนข้าว แก้ด้วยการ การรื้อฟื้นการทำนาอินทรีย์ และสร้างภาคีเครือข่าย กับชาวนาที่นครศรีธรรมราช และพัทลุง ชวนชาวบ้านไปทำนา ในที่นาของเครือข่าย แล้วสร้างโรงสีชุมชนขึ้นให้ มีข้าว

เพียงพอต่อการบริดรกในตำบล ปัญหาน้ำดื่ม ซึ่งชาววังตะกอกเคยซื้อน้ำกิน ง่ายๆ ที่เป็นชุมชนแห่งสายน้ำ ด้วยการหันมาผลิตน้ำดื่มด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งพาบริษัทน้ำดื่มภายนอกชุมชน ทำให้มีพอกินและยังเหลือไว้ช่วยงานบุคคลในตำบล ปัญหาไร่ที่อยู่อาศัย ชาววังตะกอกพร้อมเพรียงกันยกที่ดินรกร้างให้และลงขันปลูกบ้านให้คน ยากไร้ และคนดัดคนขยันแต่ขัดสนในชุมชนได้มีบ้านพอกุ้มแดดคุ้มฝน ปัญหาเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งก่อนหน้านั้นชาววังตะกอกจำใจโค่นต้นมังคุดที่มีอายุ 80 ปี มาเริ่มปลูกปาล์มน้ำมัน เสมือนเริ่มต้นชีวิตใหม่ตอนอายุ 60 ปี แต่ก้านเครือดีและเครือช่ายธนาकारต้นไม้ ได้ส่งเสริมให้ปลูกต้นตะเคียนทอง จำปาทอง สร้างป่าผสมกับสวนปาล์ม สู่การสร้าง ความพอเพียง มั่งคั่ง และความยั่งยืนใหม่ ปัญหานี้สิ้น ชาววังตะกอกสร้างร้านค้าชุมชน และสร้างป่าสวนรวม 65 ไร่ หวังว่าวันหนึ่งปริมาณต้นไม้จะมีมูลค่าพอแก่การชำระหนี้รวมของตำบล ที่มีราว 147 ล้าน ได้อย่างไม่ยาก ความพยายามเหล่านี้ส่งผลให้ไม่เพียงแต่สร้างความหวังให้ ชาววังตะกอกฟื้นคืนระบบนิเวศของคนทั้งตำบลให้ เอื้ออำนวยแก่คนวังตะกอก เท่านั้น แต่เป็นแบบอย่างให้ คนทั้งโลก โดยความเชื่อว่า หากระบบนิเวศฟื้นเศรษฐกิจ สังคมก็จะฟื้น อันเป็นความหวังที่เกิดจากความพยายามพัฒนากิจกรรมที่หลากหลายให้สามารถแก้ปัญหาอย่าง สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่

3) เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัว ของชุมชนวังตะกอก เงื่อนไขที่สำคัญ

คือการที่คนในชุมชน ทบพวนและ คนรู้จักตัวเอง จึงร่วมกันนำพาชุมชนให้ห่างจากภัยการล่มสลายของชุมชน ไปสู่สิ่งที่สามารถพึ่งตนเองได้ จากการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ และทรัพยากรธรรมชาติให้กลับมามีความสมบูรณ์อีก รวมทั้งมีความพยายามพัฒนากิจกรรมเพื่อการดำรงชีพร่วมกัน ด้วยการยึดปัญหาที่เกิดขึ้นจริงกับคนในชุมชน และสร้างกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน ด้วยกระบวนการทำแผนชุมชน หากกลับมามองย้อนถึงนาที่สุดท้ายของ ชุมชนก่อนที่จะล่มสลายและความพยายามในการขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ จะ พบว่า ชาวชุมชนวังตะกอก ได้ใช้ "ศาสตร์" ในจัดการ ทรัพยากรที่สำคัญของ ชุมชนคือ ดิน น้ำ และป่า ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ พระเจ้าอยู่หัว ตามวิถีของธรรมชาติและ ในบริบทของชุมชน จนสามารถนำพาชุมชนให้อยู่รอดและก้าวข้ามพ้น การล่มสลายมาได้จนถึงปัจจุบัน

7.2.3 ภูมิคุ้มกันของสมาชิกในชุมชนบ้านตาแย

1) วิถีชีวิตดั้งเดิมและปัญหาที่ประสบใน ชุมชนบ้านตาแย ชุมชนบ้านตาแยในอดีตมี

ทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ที่สามารถหล่อเลี้ยงคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ อย่างไม่เดือดร้อน เพราะนอกจากจะทำนาเป็นอาชีพหลักแล้ว นอกฤดูการทำนา ยังมีอาชีพอื่นๆ เสริมด้วย เช่น การทอผ้า เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู ปลูกผักสวนครัว เป็นต้น แต่เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการพัฒนา ประเทศ สู่การเป็นประเทศ อุตสาหกรรมใหม่ หรือ NICs ภาคเกษตรซึ่งเป็นรากฐานที่แท้จริงของประเทศ ถูกลด ความสำคัญลง จนเมื่อกระแสโลกาภิวัตน์เข้าครอบงำประเทศไปทุกหย่อมหญ้าใน ช่วงเวลา 10 - 30 ปีที่ผ่านมา แรงบีบบังคับเศรษฐกิจทำให้ ชาวบ้านตาแย บางส่วนไม่สามารถดำรงชีพได้อย่างเพียงพอภายในชุมชน ต้อง ออกไปทำงานยังต่างถิ่น โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร เพื่อเป้าหมาย หลักคือการได้เงินเดือนเลี้ยงครอบครัว เพียงอย่างเดียว ทว่าการณเช่นนี้ส่งผลต่อความสมดุลของสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งหนึ่งในจำนวนคนที่ทิ้งชุมชน เพื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานครก็มีผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำชุมชนในปัจจุบันรวมอยู่ด้วย จึงทำให้เกิดการหวน คิดว่า การดำเนินงานของชุมชนที่ผ่านมานั้น ไม่ถูกต้องหรือไม่ ชาวบ้าน ต้องเอาชีวิตไปฝากไว้กับกระแสนิยม มากเกินไป จนลืมนึกคิดการพึ่งพาตนเองในแบบเดิมๆ ที่ปู่ตายายเคยทำมา

2) การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านตาแย ชาวชุมชนบ้านตาแยเริ่มต้นสร้าง

กิจกรรมในชุมชน ด้วยการร่วมกันหาแนวทาง ปรับวิถีชีวิตในการทำการเกษตร ให้เป็นแบบครบวงจรโดยไม่ใช้ สารเคมี ซึ่งส่งผลให้มีการจัดตั้งกลุ่ม กิจกรรมทางการเกษตรและอาชีพเสริมอื่น ๆ ถึง 13 กลุ่มอาชีพ ผลที่ได้รับก็คือ ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่ม และไม่ว่างงานเมื่อถึงช่วงเวลาหมดฤดูทำนา ต่อมาผู้นำชุมชนจึงได้ส่งเสริม ให้มีกิจกรรมในการออมเกิดขึ้น ด้วยการการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชน เริ่มจากการระดมเงินทุนภายในชุมชน ปรากฏว่าได้รับความร่วมมืออย่างมากจากสมาชิกชุมชน จนใน ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียน กว่า 6 ล้านบาท นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีการส่งเสริมคุณธรรมในการดำเนินชีวิตให้กับคนในชุมชน ด้วยกับการรณรงค์ให้มีการ ปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด มีการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ลด ละ เลิก อบายมุขต่างๆ รณรงค์ให้เยาวชนห่างไกลยาเสพติด ด้วยกับการสร้างกิจกรรมให้กับเยาวชนได้ทำร่วมกับผู้ใหญ่ เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกันดูแลป่าไม้ ไม่ตัดทำลายแต่จะ ให้ปลูกเพิ่มอย่างต่อเนื่อง ร่วมกันปรับปรุงภูมิทัศน์ในชุมชน ส่งเสริมให้ จัดทำบัญชี รายรับรายจ่ายของครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการ จัดระบบสวัสดิการชุมชนขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันในยามเจ็บป่วย หรือเสียชีวิต และ มีกองทุน สำหรับการส่งเสริม

กิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น กองทุนการศึกษา แก่เยาวชน กองทุนกีฬา กองทุนผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยมีเงินในกองทุนต่างๆ รวมกันจำนวนหลายสิบล้าน บาทจากการร่วม กิจกรรมต่างๆ ช่างต้น ส่งผลทำให้คนชุมชน บ้าน ตำบลโดยรวมมีคุณภาพชีวิตที่ดี

3) เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัว ของชุมชนบ้านตำบล เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัวที่สามารถสร้างคุณภาพชีวิต ที่ดีขึ้นแก่ของประชาชนในชุมชนบ้านตำบล คือการบริหารจัดการชุมชนโดยที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร แต่มุ่งผลสำเร็จในภาพรวมเป็นส่วนใหญ่ ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้เสริม เน้นให้สามารถพึ่งตนเองภายในชุมชน มีการระดมทรัพยากร เพื่อจัดเป็นสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ โดย มีการจัดระบบ การจัดการอย่างเป็นรูปธรรม มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ ในการนำไปใช้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในชุมชน และสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ได้ทันท่วงทีในกรณีที่เกิดปัญหา และเงื่อนไขที่يلمไม่ได้ของชุมชนบ้านตำบลคือ ปัจจัยทางด้านผู้นำชุมชน เพราะเป็นผู้นำที่มีการเรียนรู้ตลอดเวลา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิดนอกกรอบ รอบรู้หลายด้าน มีความซื่อสัตย์และความโปร่งใส เป็นนักประสานงานที่ดี และมีศิลปะในการจัดกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน ได้เป็นอย่างดี

7.2.4 ภูมิคุ้มกันของสมาชิกในชุมชนบ้านจำรุง

1) วิถีชีวิตดั้งเดิมและปัญหาที่ประสบในชุมชนบ้านจำรุง เมื่อครั้งอดีตชุมชนบ้านจำรุง ยังเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีใครรู้จัก หมู่บ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่ผู้คนได้อพยพมาจากบริเวณชายทะเล โดยพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำสวนผลไม้ และสวนยางพารา เนื่องจากสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย ทำการเกษตรแบบพอมีพอกิน ต่อมาเมื่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและการพัฒนาแบบเน้นความทันสมัยรุกเข้าในชุมชน ชาวบ้านก็ได้ปรับการทำเกษตรกรรมด้วยการใช้สารเคมีกันอย่างกว้างขวาง จนเมื่อเวลาผ่านไปพบว่ามียาอย่างรุนแรง ทั้งต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีปัญหา ค่าใช้จ่ายและหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากการลงทุนซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้มาใช้ แต่ผลตอบแทนกลับไม่คุ้มค่า จึงได้ร่วมกันคิดหาแนวทางที่จะแก้ปัญหา ซึ่งส่งผลให้มีการขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่การทำเกษตรที่ปลอดภัยและมี และการระดมทุนเพื่อจัดกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักในระยะแรกของการพัฒนาชุมชน ที่มีการขยาย ขยายจน ในปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกือบทุกวัน ชาวบ้านต้องคอยต้อนรับเหล่าผู้นำชุมชน ในแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ รวมถึงหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชน เดินทางมาดูงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้นำไปปรับใช้และพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างยั่งยืน

2) การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านจำรุง

แนวทางการพัฒนา ชุมชนบ้านจำรุง เน้นการ ส่งเสริมให้ประชาชน ทำการผลิตแบบพึ่งพาตนเองอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และการทำกิจกรรมในรูปกลุ่ม โดยเริ่มจากการส่งเสริมการปลูกและ นำผักพื้นบ้านมารับประทาน อาทิ ดอกอัญชัน ยอดมะระ ขมิ้นชัน ชะอม ใบชะพลู ใบบัวบก ยอดเสมีดแดง ฯลฯ มาประกอบเป็นอาหารหลัก และเครื่องต้ม ต่อมาได้นำไปเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ พัฒนามาตามภายหลัง ด้วยการชวนเชิญนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเป็นลูกค้าของร้านส้มตำจำรุงได้บริโภคผักพื้นบ้าน เครื่องดื่มสมุนไพร เหล่านี้ จนกระทั่งได้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชน เมื่อมีการพัฒนาภูมิคุ้มกันต่างๆ ขึ้นมาในชุมชน ก็พยายามให้มีกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและพยายามใช้ประโยชน์จากสิ่ง เหลือใช้ให้มากที่สุด ตัวอย่างที่ดีสามารถเห็นได้จาก กลุ่มผู้สูงอายุบ้านจำรุง ซึ่งสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ เสริมสุขภาพที่มีคุณภาพ ที่มีชื่อเสียง คือ ผลิตข้าวซ้อมมือบรรจุลงจำหน่ายในร้านค้าของชุมชน โดยมีโรงสีข้าวชุมชนเอง ที่สามารถผลิตข้าวซ้อมมืออย่างต่อเนื่อง มีการนำเศษแกลบรำส่งให้กับกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้าน นำไปทำปุ๋ยชีวภาพ และนำไปเลี้ยงข้าว ไปขายให้กับกลุ่มผู้เลี้ยงตะพาบน้ำ นอกจากนี้บ้านจำรุงยังก่อตั้งกลุ่มธนาคารขยะ ให้ผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน ได้เห็นคุณค่าของเศษของที่เหลือใช้ ด้วยการคัดแยกขยะแต่ละประเภท นำไปใช้ประโยชน์ต่างๆ ให้มากที่สุด อันเป็นการปลูก ปลูกฝังค่านิยม ทัศนคติในการรักษา นอกจากนี้บ้านจำรุงยังมีที่พักแบบโฮมสเตย์ที่บริหารจัดการโดยชุมชนบริการ ให้กับนักท่องเที่ยว ที่สนใจในวิถีชีวิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ได้มาสัมผัสและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยมีแกนนำที่มีศักยภาพ สามารถพัฒนาสังคมชุมชนที่พร้อมต่อการเรียนรู้ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ นำมาปรับ ปัจจุบันชุมชนนี้ได้รับเลือกให้เป็นชุมชนนาร่องด้านรูปแบบการจัดการชุมชน

3) เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัวของชุมชนบ้านจำรุง เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านจำรุง เกิดจากการพัฒนาทางความคิดให้กับแกนนำในชุมชน และคนในชุมชน โดยมีเป้าประสงค์ที่ต้องการเห็นคนในชุมชนกลับมามีความคิดแบบพึ่งตนเอง ยึดหลักความพอเพียง ไม่เห็นแก่ตัวช่วยเหลือแบ่งปันกันแบบเดิมที่เคยเป็นมา แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิม ดังเช่นในอดีต

ทั้งหมด แต่เป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ เน้นฐานคิดของคนเป็นสำคัญ เนื่องจากปัจจุบันสภาพวิถีชีวิตของคน ในชุมชนต่างตนต่างอยู่มากขึ้น ซึ่งผู้นำชุมชนกลัวว่าจะเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปในทิศทางนั้นอย่างต่อเนื่อง อันจะทำให้ชุมชนอ่อนแอ ขาดพลัง แก้ปัญหาต่างๆ ไม่ได้ จึงกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มกัน ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ หลากหลาย เพื่อให้มีทางเลือกในการดำรงชีพเพิ่มขึ้นบนฐานของทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่น

7.2.5 ภูมิคุ้มกันของสมาชิกในชุมชนเกาะยวน้อย

1) วิถีชีวิตดั้งเดิมและปัญหาที่ประสบในชุมชนเกาะยวน้อย การตั้งถิ่นฐานของชาว เกาะยว ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่มีการเล่าสืบกันมาว่า เป็นกลุ่มชาวมุสลิมจากตรังและสตูลมาเป็นทหาร ของราชอาณาจักรสยามช่วยรบกับพม่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 ครั้นเมื่อสิ้นสุดสงครามแล้ว บางส่วนไม่กลับถิ่นบ้าน เดิม และตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในพื้นที่นี้มาจนปัจจุบัน ในช่วงเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐาน คาดว่าจะดำรงชีวิต ด้วยการประมงก่อน จากนั้นจึงบุกเบิกที่ดินสร้างที่นาและสวนยางพารา ทั้ง 3 อาชีพนี้ยังคงดำรงอยู่เป็นวิถีการ ดำรงชีพที่สำคัญในปัจจุบัน แต่ในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา อาชีพประมงขนาดเล็กเริ่มมีผู้ทำกันมาก ประสบ ปัญหาเรื่องเรือประมงอวนลากและอวนรุนเข้ามาในพื้นที่ เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรชายฝั่งอย่างรุนแรง ชาวประมงขนาดเล็กประสบปัญหาหาปลาได้น้อย และวิตกกังวลถึงผลกระทบในระยะยาว ชาวบ้านจึงรวมตัวกัน เพื่อต่อสู้กับปัญหาอวนรุนดังกล่าวทั้งในชุมชนและร่วมเป็นเครือข่ายกับชาวประมงขนาดเล็กในพื้นที่อื่นๆ ผล สืบเนื่องจากการรวมกลุ่มนี้ ต่อมาขยายไปสู่การพัฒนากิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน

2) การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนเกาะยวน้อย

ชุมชนเกาะยวน้อย ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การพัฒนาของ ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเทศบาลตำบล โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค จึงได้รับการพัฒนาพอสมควร ดังนั้น เพื่อให้ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจึง หันมาสนใจ สนับสนุน การประกอบอาชีพของประชาชนให้มี การพัฒนา และสามารถพึ่งตนเองได้ภายใต้ภาวะการเปลี่ยนแปลงของ กระแสโลกาภิวัตน์ โดยในระยะหลัง ตำบลเกาะยวน้อย ได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทาง ในการพัฒนาหมู่บ้าน แล้วนำมาขับเคลื่อนอย่างเป็นกระบวนการ เริ่มด้วยการทำกิจกรรมต่อยอดจาก ที่มีอยู่ใน ชุมชนที่กล่าวมาแล้ว ให้ดำเนินต่อไปอย่าง ต่อเนื่องเพื่อช่วยกันแก้ไข้ปัญหา ในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความ ยากจน กระบวนการแก้ไข้ปัญหาของคนในชุมชน จะดำเนินการในรูปของกลุ่ม เช่น การสนับสนุนส่งเสริมการ ประกอบอาชีพด้านการผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น จำพวก ผ้าบาติก ผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว ผลิตภัณฑ์ปลาแปรรูป ผลิตภัณฑ์ดอกไม้จากเกล็ดปลา และขนมพื้นบ้าน เป็นต้น ต่อมาได้ขยายมาทำกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ผสมผสานกิจกรรมการชมธรรมชาติกับวิถีชีวิตท้องถิ่นของชาวประมงมุสลิมที่มี เอกลักษณะโดดเด่น โดยมีการบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ด้วย การขยายขยายการพัฒนาดังกล่าวนี้มีความก้าวหน้า เป็นที่ยอมรับ และ ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จน ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย

3) เงื่อนไขเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและการปรับตัว ของชุมชนเกาะยวน้อย ชาวชุมชน

เกาะยวน้อยที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการพัฒนาอาชีพที่ต่อยอดจากอาชีพเดิมในชุมชน และมีการเพิ่ม มูลค่าของทรัพยากรที่อยู่แล้วในชุมชนเป็นสำคัญ โดยการไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ ทำขึ้นมาในรูปแบบที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ และบริการอย่างครบวงจร ตั้งแต่การบริการ เรือรับจ้างนำ เที่ยว การบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ จนถึง การผลิตและจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก นอกจากนี้ยังมีการรวมกันตั้ง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อส่งเสริมการออมและบริการสินเชื่อกับสมาชิก โดยมี หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาส่งเสริมการ พัฒนาอาชีพเสริม ควบคู่กับการส่งเสริมให้ประชาชนใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ตามแนวทางและปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในการดำรงชีวิตในด้านอื่นๆ ประชาชนในหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถ การ พึ่งพาตนเองได้ระดับชุมชน เมื่อกิจกรรมต่างดำเนินไปอย่างต่อเนื่องอย่างต่อเนื่อง ก็ส่งผลแก้ไข้ปัญหาต่างๆ ของ ชุมชนได้มาก ที่สำคัญคือ กระบวนการแก้้ปัญหาของราษฎรในหมู่บ้านเน้นการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยยึดแนวทางในการพัฒนาชุมชน บนฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น และมี แผนชุมชนที่ผ่านเวทีประชาคมมาเป็นแนวทางในการพัฒนา รวมทั้งมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีประสบการณ์การ เคลื่อนไหวในรูปของกลุ่มและเครือข่าย รวมทั้งมีวิสัยทัศน์กว้างที่ สามารถนำชุมชนสู่สังคมเป็นสุข บนฐานของ วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์

7.3 บทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกัน

เมื่อทำการวิเคราะห์ กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชน ที่เลือกศึกษา ทั้ง 5 ชุมชน ทำให้สามารถอธิบายฐานคิด ที่มาและสาระสำคัญของอุดมการณ์ในกระบวนการที่ส่งผลทำให้เกิดภูมิคุ้มกัน ให้กับชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและเกิดการพัฒนาดังกล่าวอย่างสมดุลและยั่งยืนได้ดังนี้

7.3.1 กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนบ้านบัว

กระบวนการในการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านบัวเกิดจาก ความพยายาม ดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง ให้มีความสำคัญ วิธีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ด้วยการส่งเสริม การอยู่ร่วมกัน แบบพึ่งพากัน ตามวิถีชีวิต ของคนล้านนา ซึ่ง มักอยู่ร่วมกันแบบระบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโสกว่าเป็นผู้นำ เพราะถือมีความรู้และประสบการณ์ชีวิตมากกว่าคนรุ่นหลังๆ ทำให้ชาวบ้านเชื่อฟังและยำเกรง ซึ่งช่วยให้สามารถจัดการกับปัญหา สังคมให้คลี่คลายไปได้ทำให้เกิดความสงบสุข มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ และ มีการปลูกต้นไม้ทดแทนกลับคืนสู่ชุมชน ยึดหลักความพอดี ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น มีการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจ สังคมและ ทรัพยากรของชุมชนด้วยเหตุผลและความรู้ เมื่อมีความเข้าใจแล้ว จึงตัดสินใจนำไปใช้ในการทำแผนพัฒนาชุมชน สมาชิกในชุมชนมีการลงทุนในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยความมีเหตุผล โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีการวางแผน รู้จักแยกแยะปัญหา อุปสรรค ตลอดจน ค่าใช้จ่ายผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมให้แกนนำชุมชนเฝ้าหาความรู้ โดยการเข้าร่วมฝึกอบรมพัฒนาความรู้ต่าง ๆ ที่มีประโยชน์สำหรับการประกอบอาชีพจากหน่วยงานราชการ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและนำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกทุกคน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีการ วางแผนการใช้จ่ายโดยการจัดทำบัญชีครัวเรือนด้วยความประหยัด มีการเก็บออมอย่างต่อเนื่อง มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนยามเดือดร้อน รวมทั้งสร้างเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปนอกชุมชนด้วย

7.3.2 กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนวังตะกอก

ลักษณะเฉพาะของกระบวนการและยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนตำบลวังตะกอก ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและขับเคลื่อนด้วยตนเองโดยใช้ผู้นำ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ผู้นำธรรมชาติ กศน. ภาคร่วมจากส่วนราชการ และผู้รู้ เป็นแกนนำหลักและร่วมกันเป็นวิทยากรกระตุ้นการมีส่วนร่วมจากพี่น้องประชาชนได้เป็นอย่างดี การจัดทำแผนเริ่มต้นโดยมีสภาพความเป็นจริงของตำบลในรูปแบบของข้อมูลเป็นตัวตั้ง ข้อมูลสภาพความเป็นจริงที่ผ่านกระบวนการปรึกษา ถกเถียง วิเคราะห์ สังเคราะห์ ของผู้นำในเวทีการเรียนรู้ ซึ่งชุดข้อมูลมี 5 ชุด ชุดข้อมูลครอบครัว ชุดบันทึกรายจ่ายครอบครัว ชุดข้อมูลทรัพยากรในชุมชน ชุดพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากร ชุดด้านการจัดการสุขภาพชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ว่า "รู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก" และเนื่องจากสภาพความเป็นจริงของชุมชนไม่ได้มีลักษณะแยกส่วน แต่ประสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ข้อมูลความรู้ทุกชุดและแผนงานทุกแผนจึงเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันทั้งหมด เป็นเสมือนร่างแหที่ถักทอเป็นร่างเดียวกัน และทุกแผนงานมีโครงการและกิจกรรมย่อย มีวัตถุประสงค์เฉพาะของแต่ละโครงการ และกิจกรรมกำหนดไว้ชัดเจน

7.3.3 กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนบ้านตาแย

กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านตาแย ดำเนินการตามแนวคิดของการทำแผนชุมชนที่ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในรูปแบบที่เรียกว่าการทำประชาคม การขับเคลื่อน การพัฒนาชุมชนตามแนวนี้ ผู้นำชุมชนจะใช้เวทีประชาคมเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน โดยเริ่มจากการร่วมรับฟังความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ที่มีการเสนอขึ้นมาเพื่อให้พิจารณา แล้วมีการลงมติของผู้เข้าร่วมเพื่อนำไปสู่การวางนโยบาย และดำเนินการพัฒนาชุมชน ต่อไป ในชุมชนบ้านตาแย การทำเวทีประชาคมถือว่ามีความสำคัญ การสร้าง ความก้าวหน้าของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะ เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการ และการวางยุทธศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนชุมชนให้มีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ซึ่งส่งผลให้ สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน

7.3.4 กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนบ้านจำรุง

สร้างวิสัยทัศน์แก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนด้วยตนเอง ด้วยการร่วมกันคิดร่วมกันแก้ เมื่อเกิดปัญหา ก็พยายามหาวิธีเพื่อร่วมกันคิด และวางแผนการแก้ปัญหาด้วยกัน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ มีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหา ซึ่งสามารถจะเห็นจากการที่แต่ละกลุ่มกิจกรรมเกิดขึ้นจากการ มีปัญหา และความพยายาม แก้ไขปัญหาด้วยเหตุและผล หากย้อนกลับไปเมื่อปี พ.ศ. 2529 จะเห็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของชุมชนบ้านจำรุงในการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนนั้น ซึ่ง เริ่มจากแนวคิดที่ต้องการจะมีเงินทุนเพื่อเป็นกองกลางในการพัฒนาหมู่บ้าน

กองทุนที่เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อการบริหารจัดการชุมชนด้วยการพึ่งตนเอง คณะกรรมการหมู่บ้าน จึงไปศึกษาดูงานกองทุนหมู่บ้านตามี่ต่างๆ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาตนเองของผู้นำ แล้วจึงกลับมาประชุมปรึกษากับสมาชิกในชุมชนว่าบ้านจำรุงควรมีกองทุนพัฒนาหมู่บ้านขึ้นมาในลักษณะใด เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน และความต้องการของชาวบ้านในชุมชน เมื่อมีมติจะดำเนินการแล้ว จึงมีการรณรงค์ ระดมทุนครั้งแรกในลักษณะการระดมหุ้นเพื่อจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้น โดยขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ช่วยกันซื้อหุ้นอย่างน้อย หลังคาเรือนละหนึ่งหุ้น ราคา 50 บาท เพื่อนำเงินมาเป็นทุนในการจัดตั้งร้านค้าชุมชน ผลจากความพยายามนี้ ทำให้คนในชุมชนได้มีแหล่งกระจายสินค้าของชุมชน กำไรจากการขายสินค้าเหล่านั้นก็จะกลับคืนสู่ชุมชนเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน และมีเงินปันผลให้กับสมาชิกที่ซื้อสินค้าในรูปแบบสหกรณ์ชุมชน จากจุดเริ่มต้นในร้านค้าเล็ก ๆ แห่งนี้กลายเป็นต้นทางให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านในชุมชนอีกมากมาย

7.3.5 กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนเกาะยาวน้อย

กระบวนการ และยุทธวิธีในการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนเกาะยาวน้อยเกิดขึ้นพร้อมๆ การที่รัฐบาลไทยมุ่งเน้นให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยช่วง Visit Thailand Year ปี 2530- 2531 ในช่วงดังกล่าวนี้เอง พื้นที่ชายทะเลในแถบนี้เริ่มเกิดวิกฤต ชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้น้อยลง เพราะมีเรืออวนรุนและอวนลากเข้ามาจับปลาในอ่าวพังงาเป็นจำนวนมาก ในปี 2536 ชาวบ้านได้เริ่มมีการรวมตัวกันเพื่อก่อตั้งตั้งชมรมประมงพื้นบ้านขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อปกป้องทรัพยากรชายฝั่ง ที่เป็นฐานของการทำมาหากินของพวกตน โดยยึดหลักการสร้างกฎเกณฑ์ที่ห้ามไม่ให้มีการ ทำประมงเชิงพาณิชย์ในบริเวณ 3 กิโลเมตรจากชายฝั่ง เป็นการสร้างความชอบธรรมในการปกป้องท้องทะเลจาก การทำประมงด้วยเรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งเป็นการทำประมงที่ทำลายทรัพยากรประมงมหาศาล ชาวชุมชน จึงร่วมมือกันในการไล่จับเรืออวนรุนอวนลากที่เข้ามาในเขตที่กำหนดไว้ ต่อมาได้มีการ จัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนขึ้น เพื่อเข้ามาดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นระบบ และเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและ กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ในเกาะยาวน้อยอย่างยั่งยืน โดยเน้นเพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากร วัฒนธรรมและการสร้างงาน ควบคู่กัน ทั้งนี้หลักการสำคัญ ก็คือ การพัฒนาคนในชุมชนให้เท่าทันกับการท่องเที่ยว ที่มีการเติบโตและมีพลวัต โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ วิเคราะห์และตัดสินใจ ผ่านการทำแผนชุมชน โดย ส่งเสริมให้ผู้นำท้องถิ่น เช่น อบต. สมาชิก เทศบาล เจ้าของโรงเรียนและครู ผู้ นำศาสนา กำนัน และผู้ใหญ่ บ้าน มามีส่วนร่วมในรูปแบบคณะกรรมการ ตลอดจนให้ผู้ประกอบการการท่องเที่ยวและเจ้าหน้าที่รัฐ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในรูปองค์กรชาวบ้าน

7.4 ความเชื่อมโยงระหว่างการสร้างภูมิคุ้มกันกับบริบททางกายภาพชีวภาพและบริบททางสังคม

วัฒนธรรมชุมชน

จากการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการสร้างภูมิคุ้มกันกับบริบทของชุมชนที่ศึกษา โดยพิจารณาทั้งบริบทด้านกายภาพชีวภาพ และบริบทด้านสังคมวัฒนธรรม ในชุมชนที่ศึกษาทั้ง 5 ชุมชน มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

7.4.1 ความเชื่อมโยงระหว่างการสร้างภูมิคุ้มกันกับบริบททางกายภาพชีวภาพ

ชุมชนที่เลือกศึกษาทั้ง 5 ชุมชน เป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสูง สามารถใช้เป็นปัจจัยในการดำรงชีพ ด้วยการประกอบอาชีพการเกษตรหลากหลายประเภท ในรูปแบบที่สอดคล้องลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และชนิดของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และพื้นที่โดยรอบ จะเห็นได้จากกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพในแต่ละชุมชนมักจะเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เดิมในแต่ละพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตร การแปรรูปผลิตผลเกษตร และงานหัตถกรรม ส่วนมากเป็นกิจกรรมที่ชั่วชีวิตติดมืออยู่แล้วมาเป็นฐาน แล้วมีการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาเนื่องจากการรับสิ่งใหม่ๆจากภายนอกอย่างไม่ได้ไตร่ตรองทั้งในเรื่องการบริโภคและปัจจัยการผลิต การปรับตัวใหม่นี้มักจะมีแนวโน้มการปฏิบัติที่มุ่งเพื่อพึ่งตนเอง โดยเริ่มจากการพึ่งตนเองด้านอาหารก่อน จึงมักจะทำการเกษตร ด้วยการทำนา ปลูกผัก ไม้ผล เลี้ยงสัตว์ หรือ ทำการประมง ด้วยวิธีการที่ต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิม และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการทำงานฝีมือจำพวกงานทอผ้า งานจักสานและการแปรรูปอาหารที่เริ่มจากการใช้วัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น รวมทั้งเศษวัสดุเหลือใช้ เช่น กะลามะพร้าว เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวเดิมทีทำขึ้นมาเพื่อมุ่งสนองการบริโภคและการใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเป็นหลัก ความที่ชุมชนหลายชุมชนที่เลือกมาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ในอดีตเคยจัดว่าค่อนข้างห่างไกลความเจริญ คนใน

ชุมชนจึงพยายามทำกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือนแทนการซื้อจากภายนอก เพราะค่อนข้างลำบากในการสัญจรไปมาเพื่อจัดหาสินค้าที่จำเป็นเหล่านี้จากตลาด ในขณะที่เดียวกัน การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันภายในชุมชนจึงเป็นพฤติกรรมที่พบได้ไม่ยากในอดีต เมื่อสมาชิกบางคนมีความจำเป็นต้องใช้สินค้าบางอย่างที่ตนเองผลิตไม่ได้ก็สามารถหาได้จากสมาชิกรายอื่นที่ผลิตได้มากกว่า กิจกรรมการดำรงชีพในแต่ละชุมชนจึงมีความหลากหลายมาตั้งแต่อดีต การที่ต้องอยู่ในสภาพที่ห่างไกลความเจริญมานานพอสมควรส่งผลให้มีการรักษาและพัฒนากิจกรรมเหล่านี้จนมีลักษณะค่อนข้างเฉพาะ กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงดำรงอยู่ไม่ได้หายไปจากชุมชน แม้จะลดความสำคัญลงไปบ้างในช่วงที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ทางการบริโภคด้วยการยอมรับสินค้าใหม่ๆ ที่ถูกนำเข้ามาผ่านการรุกของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แต่ไม่ได้มีการพัฒนาการผลิตสินค้าในชุมชนให้มีความทันสมัย มีปริมาณเพิ่มขึ้น หรือเพิ่มมูลค่ามากขึ้น ด้วยข้อจำกัดบางประการ จนส่งผลให้เกิดภาวะไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่าย รวมทั้งผลกระทบทางลบอื่นๆ ตามมา เมื่อมีการทบทวนถึงแนวทางในการแก้ปัญหา จึงได้รื้อฟื้นสิ่งที่เคยปฏิบัติเดิม มาทำใหม่ และมีการพัฒนาต่อยอด และนอกจากนี้เมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์ที่พัฒนาขึ้นมาภายหลัง กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ของชุมชนเหล่านี้ก็ถูกผนวกให้เข้ามาเชื่อมโยงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วย จะเห็นได้ว่า

ทั้งกิจกรรมการผลิตและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีการรื้อฟื้นและพัฒนาขึ้นมาขึ้น ล้วนเชื่อมโยงกับภาพของทรัพยากรธรรมชาติและลักษณะทางกายภาพในท้องถิ่น ที่เอื้อต่อความความแตกต่างในกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพอย่างสัมพันธ์กับสภาพทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ที่ตั้งของแต่ละชุมชนอย่างเห็นได้ชัด

7.4.2 ความเชื่อมโยงระหว่างการสร้างภูมิคุ้มกันกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมชุมชน

แม้ว่าชุมชนที่เลือกศึกษา 5 ชุมชน มีพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกันบ้าง เพราะตั้งอยู่ในภูมิภาคต่างกัน แต่หากพิจารณาแยกเป็นแต่ละชุมชนจะพบว่า สมาชิกชุมชนมีความคล้ายคลึงกันสูง (Homogeneous) เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาเดียวกัน (สมาชิกทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดของ 4 ชุมชน นับถือศาสนาพุทธ มีเพียงชุมชนเกาะยาวน้อยเท่านั้นที่สมาชิกเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานพอสมควร แต่ยังคงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์สูง ซึ่งเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษที่เริ่มก่อตั้งชุมชน จึงมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกยังยึดโยงกันสูงด้วยความเชื่อ ประเพณีและบรรทัดฐานที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่ร่วมกันสร้างชุมชนขึ้นมา

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความคล้ายคลึงกันสูงและยังมีการรักษาวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อและขนบประเพณีอย่างมากดังกล่าวนี้ มีส่วนอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนร่วมกันของสมาชิก ในลักษณะของการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ให้ดำเนินไปได้ไม่ยาก ดังจะเห็นได้จากการทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะของกิจกรรมกลุ่มหลายๆกลุ่ม ตามความหลากหลายของชนิดกิจกรรมที่ส่วนใหญ่หรือเคยมีการปฏิบัติอยู่แล้วโดยสมาชิกชุมชน แต่เดิมอาจจะเป็นการปฏิบัติเป็นรายบุคคลหรือรายครัวเรือน เมื่อมีการรวมกลุ่มขึ้นมาจึงไม่ยากนักที่จะพัฒนาต่อในลักษณะของกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เพราะสมาชิกชุมชนมีพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกัน แม้จะมีการรวมกลุ่มตามประเภทของกิจกรรม แต่การเป็นสมาชิกและผู้ในกลุ่มมักจะคร่อมระหว่างกลุ่มอยู่พอสมควร การได้มาของผู้นำ แม้จะมีการเลือกตั้งบ้าง แต่ไม่ได้มีการแย่งชิงการนำชัดเจนนัก เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยความเสียสละสูงในการนำ ผู้นำที่ได้รับเลือกมักจะเป็นผู้ได้รับการยอมรับในด้านบารมี ซึ่งสั่งสมมาจากการที่เคยช่วยเหลืองานส่วนรวมมาก่อน อีกทั้งเป็นผู้มีจิตอาสา อีกทั้งผู้นำบางรายยังเป็นทายาทของผู้นำคนก่อนที่มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนประสบในอดีต การแข่งขันกันในการนำและทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มจึงเกิดขึ้นน้อย แต่จะมีความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกันสูง การบริหารจัดการกลุ่มจะเป็นไปในลักษณะของการปรึกษาหารือ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่เหมาะสมกับสภาพของสังคมในชุมชนชนบท

การที่ชุมชนเหล่านี้มีการทำกิจกรรมกลุ่มเพื่อการดำรงชีพที่หลากหลาย ซึ่งพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ยังคงการดำเนินการอยู่ แม้บางกิจกรรมจะปฏิบัติกันน้อยแล้วก็ตาม แต่เมื่อมีการยกระดับการดำเนินการจากที่ทำเป็นรายบุคคลหรือรายครัวเรือนมาเป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน (Collective Action) จึงเกิดการเสริมพลังการทำงานให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และเอื้อประโยชน์ร่วมกันมากขึ้น รวมทั้งสามารถนำแนวทางไปปรับใช้กับกิจกรรมเพื่อส่วนรวมอื่น ๆ อีก อันเป็นการดำเนินการที่ช่วยสร้างและยกระดับภูมิคุ้มกันของคนในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม กิจกรรมเหล่านี้สามารถดำเนินการได้สำเร็จจนเป็นที่ยอมรับทั้งจากสมาชิกในชุมชนและคนภายนอกชุมชน เป็นผลมาจากพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกันสูง มีการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่พึ่งพากันสูงและเคยร่วมฟันฝ่าอุปสรรคบางประการมาก่อน ซึ่งจัดว่าเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมแบบดั้งเดิมที่อิงความเป็นเครือญาติ และยึดโยงโดยประเพณีค่อนข้างสูง

จึงเป็นผลดีต่อการสร้างภูมิคุ้มกันเมื่อมีการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ต่อยอดจากลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่ดี ดังกล่าวนี

8 สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความวิจัยชิ้นนี้ได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันในชุมชนชนบท และบทบาทของชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสมาชิกชุมชน ซึ่งได้มาจากการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่มีอยู่แล้วจากแหล่งต่างๆ โดยมีกำลังสังเคราะห์ทั้งเนื้อหาที่เกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้อง และปรากฏการณ์การพัฒนาที่ส่งผลต่อการสร้างภูมิคุ้มกันในระดับชุมชนจากชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาจำนวน 5 ชุมชน กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ชุมชนที่เลือกศึกษานี้มีบริบทต่างกันบ้าง โดยเฉพาะบริบททางกายภาพและชีวภาพ ที่มีทั้งชุมชนชายฝั่งทะเล ชุมชนริมป่า และชุมชนที่ราบลุ่ม ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติที่ต่างกันบ้าง ในขณะที่ในทางประชากรและสังคมเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน โดยเป็นชุมชนที่ตั้งมานานพอสมควร แต่ยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง เกือบทั้งหมดเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ ยกเว้นเพียงชุมชนเดียว คือ ชุมชนเกาะยาวน้อย ที่ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม การประกอบอาชีพของสมาชิกชุมชนตั้งแต่ดั้งเดิมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ การเกษตรและมีการทำงานหัตถกรรมที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นสูง แต่ต่อมาเมื่อมีการรุกเข้าของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างมาก เมื่อประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้ปรับวิถีการผลิตและการบริโภคที่มีการพึ่งตลาดมากขึ้น รวมทั้งในบางชุมชนมีการรุกเข้าของนายทุนทำกิจกรรมที่แย่งชิงทรัพยากรบางส่วนจากคนในชุมชน ทำให้ประสบปัญหาที่เกี่ยวกับการผลิตที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะมีค่าใช้จ่ายสูงจากการที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ในขณะที่ผลตอบแทนที่ได้กลับไม่คุ้มค่า ส่งผลให้มีหนี้สินตามมา อีกทั้งยังได้รับผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากการใช้วัสดุทางเคมีมากเกินไปในการผลิต รวมทั้งจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจากการใช้อย่างหักโหม ทั้งโดยคนในชุมชนเอง และนายทุนที่เข้ามาแย่งชิง สภาพการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนต้องทบทวนการดำเนินชีวิตและร่วมคิดหาแนวทางการพัฒนาที่จะมาช่วยแก้ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ในที่สุดได้น้อมรับแนวทางการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การน้อมรับหลักปรัชญาดำเนินไปอย่างเป็นกระบวนการในแต่ละชุมชน ซึ่งอาจมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง แต่ก็ผ่านกรรมาการร่วมคิด ร่วมวางแผนตามแนวทางการทำแผนชุมชน ที่มุ่งให้เป็นแผนชีวิตที่ครอบคลุมการแก้ปัญหาในหลายมิติของการดำเนินชีวิต ทั้งปัญหาการบริโภค ปัญหาเรื่องรายได้และหนี้สิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานของการดำรงชีพ มีการวิเคราะห์ปัญหา การสำรวจภาวะหนี้สิน และการทำประชาคมเพื่อให้สมาชิกมีโอกาสร่วมตัดสินใจกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งมีลักษณะร่วมกันระหว่างชุมชนคือ ทำให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการแปรรูปสินค้าเกษตรและหัตถกรรมจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น กิจกรรมสถาบันการเงินชุมชน และกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการจัดสวัสดิการชุมชนและส่งเสริมกิจกรรมตามประเพณีของชุมชนด้วย นอกจากนี้ในบางชุมชนยังมีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งมีการเชื่อมโยงกับทรัพยากรและวิถีชีวิตในชุมชนเป็นสำคัญ ปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทดังกล่าวนี้พบได้มากในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นการต่อต้านความทันสมัยแบบตะวันตกที่ไม่เหมาะสมกับบริบทของสังคมชนบทในประเทศกำลังพัฒนา ในขณะที่อีกด้านหนึ่งแสดงนัยของการพยายามปรับตัวของสังคมชนบทในการปฏิสัมพันธ์กับความทันสมัยและระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ด้วยการสร้างความหลากหลายของกิจกรรมการผลิต (Pluriactivity) ผสมผสานระหว่างการผลิตในภาคการเกษตรกับกิจกรรมนอกภาคการเกษตร หรือแม้ในภาคการเกษตรด้วยกัน ยังทำการผลิตสินค้าหลากหลายชนิด ทั้งนี้เพื่อลดความเสี่ยงจากการต้องพึ่งพากิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง และเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของสมาชิกที่มีความหลากหลายขึ้นด้วย (ดู Rigg, 2005 และ Schneider & Niederle, 2010)

ที่น่าสนใจก็คือกิจกรรมต่างๆดังกล่าวนี้มักจะมีการรวมกลุ่มส่งเสริมการทำและการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะของ Collective Action โดยผู้นำชุมชนมักจะมีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและกระตุ้นให้มีการขับเคลื่อนอย่างเป็นทางการ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังพยายามขยายผลไปยังชุมชนใกล้เคียง และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในเรื่องของประสบการณ์และสินค้าบางชนิดที่เกิดประโยชน์อย่างเกื้อกูลระหว่างกัน ในขณะที่เดียวกันยังเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอกที่รับผิดชอบหรือสนใจสนับสนุนงานพัฒนาตามแนวทางนี้ การขับเคลื่อนการพัฒนาตามแนวทางนี้อย่างต่อเนื่องมาระยะหนึ่งส่งผลให้กิจกรรมที่หลากหลายภายในชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายที่กว้างขึ้น ปัญหาต่างๆที่คนในชุมชนประสบได้คลี่คลาย ทิศทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนได้รับการรื้อฟื้นให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มทุนทางการเงินและทุนทรัพยากรจากการพัฒนาสถาบันการเงินชุมชน และ

การร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการลักษณะนี้ของชุมชนชนบทได้รับการอธิบายจากนักวิชาการที่ทำงานด้านการพัฒนาชนบทว่าเป็นความหวังในการส่งเสริมให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชาวชนบท และมีตัวอย่างของการปฏิบัติที่ได้อผลในหลายประเทศ (Bebbington, 1999; Ellis, 2000; Lyon, 2003) นอกจากนี้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นและกับหน่วยงานภายนอกช่วยเพิ่มโอกาสของชุมชนในการเรียนรู้ และการขอความช่วยเหลือในยามที่เกิดปัญหาใหม่ๆ ผลรวมของการขับเคลื่อนอย่างมีพัฒนาการต่อเนื่องทั้งหมดนี้ จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาชุมชนชนบทให้คนในชุมชนสามารถมีภูมิคุ้มกันได้นั้นไม่ได้เกิดขึ้นง่ายนัก หากสังเคราะห์บทเรียนจากกรณีศึกษาของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จที่เลือกนำเสนอในบทความนี้จะเห็นได้ว่า มีเงื่อนไขบางประการที่สำคัญซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนงานพัฒนาควรให้ความสนใจ และนำไปประยุกต์ใช้ คือ 1) คนในชุมชนต้องตระหนักถึงปัญหาที่ประสบและสนใจค้นหาสาเหตุของปัญหา 2) มีผู้นำและ/หรือ แกนนำชุมชนที่สนใจปัญหาและไม่นิ่งดูดายที่จะริเริ่มการขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหา 3) แนวทางการแก้ปัญหาต้องสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งด้านสังคมวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ 4) การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ต้องดำเนินการอย่างจริงจัง โดยการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน 5) มีการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับฐานเดิมที่มีภูมิปัญญาอยู่ในชุมชน โดยไม่เพียงแต่ส่งเสริมในระดับครัวเรือนเท่านั้น แต่ต้องส่งเสริมในรูปกลุ่มที่สามารถสร้างประโยชน์ร่วมอย่างมีพลังกว่า 6) ต้องดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สนองความต้องการหลากหลายมิติ โดยพยายามต่อยอดกับภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่แล้ว และ 7) จะต้องมีการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งพยายามสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ และกับภาคีภายนอก เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพึ่งพากันและกันในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งสำคัญมากต่อการสร้างภูมิคุ้มกันในระยะยาว

บรรณานุกรม

- เกษม วัฒนชัย. (2549). คำอธิบาย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบ ในการประชุม “นักวิจัยรุ่นใหม่...พบ...เมธีวิจัย อาวุโส สกว.” ณ โรงแรมริเจนท์ ซะอ่า จังหวัดเพชรบุรี วันที่ 12-14 ตุลาคม 2549 จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนกองทุนการวิจัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2555). การสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2550). แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลทอง.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550). เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง อะไร. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยพัฒนา.
- วิชัย รูปขำดี. (2551). “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาชุมชน .” ใน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา. ณาตา จันทรสม และณัฐพงษ์ ทองภักดี (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิรัช เตียหงษากุล. (2529). หลักการพัฒนาชุมชน : บทบาทของสถาบันการศึกษาในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2551). การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development). ประชาชาติธุรกิจ 27 มีนาคม 2551.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. (2549). แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้น สุวิถีเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีสข.
- สุรเกียรติ์ เสถียรไทย. 2542. ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

- แสงจันทร์ แสนสุภา และคณะ. (2550). บทสรุปผลการสัมมนาวิชาการ เรื่อง ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่มีต่อสังคมไทย. วันที่ ๒๙-๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๐ ณ สโมสรทหารบก จัดโดยคณะกรรมการสหวิทยาการเพื่อการวิจัยและพัฒนา ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ.2555-2559. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- อาแว มะแส. (2554). “บทบาทของกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในชุมชนชนบทไทย: วิเคราะห์กรณีของ 2 ชุมชนในภาคใต้.” วารสารร่วมพฤษ ปีที่ 29 ฉบับที่ 1: 10-38.
- อาแว มะแส. (2555). “การจัดสวัสดิการชุมชนผ่านกลุ่มออมทรัพย์: ทางเลือกในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในชนบทไทย.” วารสารพัฒนาสังคม ปีที่ 14 ฉบับที่ 2:19-38.
- อาแว มะแส และณัฐวัชร เผ่าภู. (2555). “นโยบายสาธารณะกับการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชนบท.” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง 15 ปี จากวิกฤตเศรษฐกิจ : เศรษฐกิจพอเพียงกับความยั่งยืนของสังคมไทย วันที่ 20 สิงหาคม 2555 ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Abbott, J. (1995). “Community participation and its relationship to Community Development.” *Community Development Journal* 30(2): 158-168.
- Baker, C. (2003). The economy of the Thai rural community: dynamics and future. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).
- Bebbington, A. (1999). “Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty.” *World Development* 27 (12): 2021-2044.
- Craig, C., Mayo, M. & Mayo, T. (2000). “Globalization from below: implications for Community Development.” *Community Development Journal* 35 (4): 323-335.
- DFID. (2000). Sustainable Livelihoods Guidance Sheets. Department for International Development (DFID), London, UK.
- Ellis, F. (2000). Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries. New York: Oxford University Press.
- Government Public Relations Department. (Undated). King Bhumibol and His Enlightened Approach to Teaching. Bangkok: The Government Public Relations Department.
- Green, R. (2005). “Community Perceptions of Environmental and Social Change and Tourism Development on the Island of Koh Samui, Thailand.” *Journal of Environmental Psychology* 25 : 37-56.
- Hill, F.D. (1978). “Robert Nisbet and the Idea of Community” *The University Bookman*, 18 (3).
- Lyon, F. (2003). “Community groups and livelihoods in remote rural areas of Ghana: How small-scale farmers sustain collective action.” *Community Development Journal* 38 (4): 323-331.
- Mathie, A. & Cunningham, G. (2003). “From Clients to Citizens: Asset-based Community Development as a Strategy for Community-driven Development.” *Development in Practice* 13(5): 474-486.

- Paul, S. (1987). *Community Participation in Development Project: The World Bank Experience*. World Bank Discussion Paper-6. Washington D.C.: The World Bank.
- Ostrom, O. (2000). “Collective Action and the Evolution of Social Norms.” *Journal of Economic Perspectives* 14(3): 157-158.
- Reid, J. M. (2000). *Community Participation: How People Power Brings Sustainable Benefits to Communities*. Washington, DC: USDA.
- Rigg, J. (2005). “Poverty and livelihoods after full-time farming: A South-East Asian view”. *Asia Pacific Viewpoint* 46 (2): 173–184.
- Schneider, S. & Niederle, P.L. (2010). “Resistance strategies and diversification of rural livelihoods: the construction of autonomy among Brazilian family farmers”. *The Journal of Peasant Studies* 37 (2): 379-405.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. New York: Oxford University Press.

เว็บไซต์ที่สำคัญ

- http://www.banjumrung.org/Home/menu_03/jr_bneconsus
- <https://sites.google.com/site/httpkohyaonoicom/home/prawati-keaayaw-nxy>
- www.thailands360.com > ภาคใต้ > พังงา
- <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2551/community-12.html>
- <https://sites.google.com/site/thsocialbridge/south/chumphon/wang-takrow>
- http://kmcdd.ecgates.com/kmblog/other_diary_post_display.php?diaryid=732&userid=443
- <http://www.porpeangnetwork.com/?page=community&action=view&cmid=328>
- <http://www.villagefund.or.th/index.aspx?parent=433&pageid=471&directory=2233&pagename=content>